

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

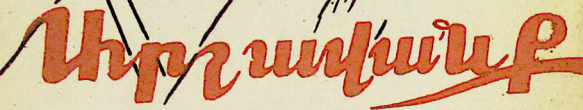
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՊԵՏԱԴԱՆ 1930 ՅԵՐԵՎԱՆ

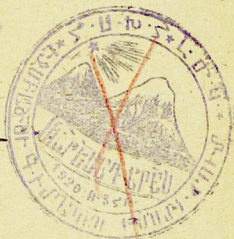
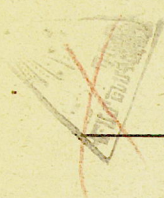

Գ. Ո. ՈԳԱՆԵԶՈՎ

A $\frac{I}{8348}$

ԿԱՐՄԻՐ ԱՐՇԱՎԱՆՔ

17219

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ, — ՅԵՐԵՎԱՆ, 1930

ՆՎԻՐՈՒՄ ԵՄ ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԻ ՆԱԽԿԻՆ
ՔԱՂԱՇԽԱՏԱԿԻՑ ՍՏՅՈՊԱ ԱՎԱԳՅԱՆԻ
ՀԻՇԱՏԱԿԿՆ—ՆՐԱ ՎՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆ ԿՈ-
ՐԱՏՅԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ

Հր. № 1462,

Գրառեպվար № 6028 (բ),

Տիրամ 300

Գեոհրաոի առաջին տպարան վարդարշապատում:
Պատվեր № 164

ՀԱՐՁԱԿՄԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ամբողջ հորիզոնը բռնող ձյունապատ սարերը հանկարծ բռնկեցին պղնձադեղնագույն, տխուր վերջալուսով: Այդ պահին Ղարաքիլիսայի լայնատարած, մեծ ու սրածալր լեռների կատարներից խմբերով ու կենտ-կենտ դեպի յերկհարկանի մեծ տունը շարժվեցին Ղարաքիլիսայի պահակային զուամարտակի և կայազորի հրամքադկազմը: Հրամքադկազմի շարժվող ուրվագծերը սպիտակ ձյան ֆոնի վրա հատուկ գծերով սևին ելին տալիս ամեն կողմ ցրված կետերի նման. Ղարաքիլիսայի կայազորի բոլոր զորանոցներից սև կետերը մրջյունների քարավանի նման սահում ելին դեպի նույն տեղը:

Ձմռան լերեկոն այնպես հանգիստ եր ու խաղաղ, վոր նրանց վուրժերի տակ ճոճուացող ձյան ձայնը քաղքենիներին իմաց եր տալիս, վոր կայազորի ամբողջ հրամքադկազմը հավաքվում ե մի հույժ շտապ ու անհետաձգելի խորհրդակցության:

— Ես սալդաթներն թւր են սըհենց վուադ հավաքվում,—հարցնում եր կուլակ Մացակի կինը իր հարևանուհի Սաբեթին:

— Չլի՞ գնում են ելի հացի վերջին մնացածն ել հավաքելու,—ահ առած սրտով նորից հարցրեց Մացակի կինը և ներս վազեց տուն իր ունեցվածքը թագցնելու, իսկ չքավոր Կարոյի կին Սաբեթը հոգով ուրախ

եր, վոր հարևանուհին եղպես վախենում ե, և մտածում եր. — Յերանի շուտով գան ու նրա ունեցածը բոլորը տանեն, քանի դեռ չի կարողացել թագցնել:

Իսկ հրամքադկազմը տեղեկութիւն անգամ չունենալով յերկու հարևանուհիների հուզման մասին, արագ քալում եր, աշխատելով վորքան կարելի չէ շուտ հասնել խորհրդակցութեանը:

Կարճ ժամանակ անցած, յերբ դուրսը բոլորովին մթնեց և Ղարաքիլիսայի քաղքենիները խորքուն մտան, Ղարաքիլիսայի պահակային գումարտակի քաղպարապմունքի տեղը լեփ լեցուն եր աղմուկով զրույց անող հրամքադկազմով: Իրար խառնված հըրամկազմի վիճալանութեան ձայներից գումարտակի շտաբի շենքը դողում եր: Մեկը մի բան եր ասում, մյուսը մի ուրիշ, յերբորդը յերկուսին ել խլացնում

եր. ուղղակի կարծես շուկա լիներ. այնքան ելին ծխել, վոր ծխի մշուշի մեջ դժվար ելին ճանաչում իրար:

Այդ իրարանցման ու աղմուկի մեջ հազիվ թե հնարավոր լիներ մի բան լսել:

Գումարտակի համհարդը, մի յերեսուն տարեկան, բարձրահասակ, արծվաքիթ տղամարդ, ցուցակով ստուգեց բոլոր ներկա յեղողներին, ու ձեռքը գլխարկին դնելով, ամբողջ կազմի ներկա լինելու մասին ղեկուցեց կիսազինվորական զգեստով մի մարդու, վորն աննկատելի կերպով բազմության միջից անցնելով, կանգնել եր անկյունում կախած քարտեզի մոտ:

Դա ապստամբական ջոկատի պատասխանատու ղեկավար ընկ. Լազյանն էր: Համհարդի ղեկուցումն ընդունելուց հետո ընկ. Լազյանը դանդաղ ամբիոն բարձրացավ:

Կոճակները բաց արավ, ձեռքով շփեց իր լայն ձակատը և լռեց:

Նրան տեսնելով, մենք բոլորս քարացանք, սպասելով, թե ի՞նչ պիտի ասի մեզ Հայաստանի Զինվորական Կոմիսարի տեղակալը: Այնպիսի լռություն տիրեց, վոր շտաբի պատուհանի տակից անցնողների քայլերը շատ սլարդ կերպով լսվում ելին: Ընկ Լազյանը բոպեյական լռությունից հետո ուղղվեց, գլխի ազատ շարժումով գանգուրները յետ շարտեց, աչքերը կկոցեց, հայացքը հառեց դեպի դահլիճը և հաստատուն ձայնով, առանց հուզվելու սկսեց.

— Ընկեր հրամանատարներ յեվ Բաղաժառանգներ. Ձեզ շատ լավ հայտնի յե, թե Լոռու պրոլետարիատը ինչպես է տանջվում և մղկտում ազնվա-

կաննների, իշխանների և նրանց լակեյ մենշեիկների մորակի տակ: Վրացի մենշեիկների «դեմոկրատական» կառավարութիւն մեջ թագավորում ե լիակատար կամայականութիւն, անիշխանութիւն. այնտեղ իշխանները, ազնվականները, սպեկուլյանտներն ու կուլակային տարրերը տմարդորեն ճնշում և շահագործում են աշխատավորներին: Աշխատավոր մասսաները ձգտում են ազատվել այդ ճնշումներից, մենշեիկների լծից, բայց առանց դրսի ոգնութիւն նրանք չեն կարող անել այդ: Մեր կուսակցութիւնը, պրոլետարիատի կուսակցութիւնը, կոչված ե ոգնելու մենշեիկների ճիւղաններում տառապող մեր յեղբայրներին: Վրաստանի «դեմոկրատական» հանրապետութիւն մեջ ապրող աշխատավոր մասսաները մեզ ոգնութիւն են կանչում: Մենք ապրում ենք նրանց հետ կողք-կողքի, մենք չենք կարող ձեռքներս ծալած նայել, թե տգիտութիւն ու ճնշման թագավորութիւն մեջ ինչպեա են տանջում և սոսկալի շահագործման յենթարկում նրանց: Ապստամբական ջոկատի շտաբը վորոշել ե այսօր, գիշերվա ժամը 2-ին ամբողջ չեզոք գոտում ապստամբութիւն բարձրացնել և հարձակման դիմել: Ահա, լսեցեք, թե ինչ ե ասում հրամանը:

Ու ընկ. Լազյաճե կարդաց հրամանը, վորից հետո առանձին զորամասերի հրամանատարները ջոկ-ջոկ իմացան իրենց վրա դրված խնդիրները և ցրվեցին, յերթի պատրաստվելու համար:

ՀԱՐՁԱԿՈՒՄ

Խորհրդակցութիւնից հետո, I վաշտի քաղղեկ ընկ. Բաբլումյանի և հանգուցյալ Սոյոսյա Սևազյանի հետ գնացինք մեր վաշտը՝ յերթի պատրաստվելու:

— Ի՞նչ եք կարծում, ընկեր հրամանատար, արդյոք կհաջողվի մեզ անվնաս գրավել Զամանլիի կամուրջը, — թեքվելով դեպի ինձ, շշուկով հարցրեց Սուտպան։

— Համոզված չեղեք, — պատասխանեցի նրան։ — Մենք աջնտեղ լավ ուժեր ունենք, ինչպես Ստեփանյանն ու ուրիշները, նրանք թույլ չեն տա կամուրջը պաթեցնել։

— Ապա մենք ի՞նչպես պետք է աջակցենք, ռժանդակենք նրանց այդ գործում, — հարցրեց ընկ. Բաբլումյանը։

— Շատ պարզ. մենք առաջ կշարժվենք ու կըմոտենանք Շահավիին, կըռնենք բոլոր տիրող բարձունքները, ու յերբ ընկ. Ստեփանյանն իմաց կտա, վոր կամուրջն ապահով է, հարձակման կդիմենք ու կգրավենք կամուրջն ու Շահավին։

Այդ ժամանակ մենք մտանք մեր զորանոցի բակը։

Արդեն չերեկոյան ժամի 9-եր. մտանք վաշտի գրասենյակը և կանչելով վաշտի որապահին, հրամայեցի վաշտը վոտքի կանգնեցնել։

— Վեր կանց, — վորոտալից ձայնով աղաղակեց վաշտի որապահը։ Վալրկենապես թախտերից վեր թըռան կարմիր-բանակալիներն ու սկսեցին շտապ հագնվել։

15 բոպելից հետո ամբողջ վաշտը, հրացանները ձեռքներին, շարք ելին կանգնել բակում։ Սկսեցի շարքերը ստուգել, թե արդյոք բոլորն ել զինվորական պաշար ստացել են, իսկ վաշտի մյուս ծայրում ընկ. ընկ. Ավագյանն ու Բաբլումյանը կարմիր-բանակալիների հետ զրույց ելին անում հարձակման մասին։

Մեր գումարտակը կազմակերպված էր շատ շտապ. կարմիր բանակայինները վատ էլին հագնված մեկի հագինը մուշտակ էր, մյուսինը—բաճկոն կամ մաշված չուխա: Բայց չնայած դրան, չնայած ձմռան սառնամանիքին, բոլորի դեմքերը զվարթ էին ու խընդալից:

— Ձեք մրսում, ընկեր,—հարցնում եմ ամեն մեկին:

— Վոչինչ, ընկեր հրամանատար, մենշեկները դեմ կռվելով կտաքանանք,—ուրախ պատասխանում են տասնյակ ձայներ:

Արդեն ժամը ինն և կեսն էր, յերբ սկսեցինք բազկից փողոց դուրս գալ: Դասակները շարվում էին միմյանց չետեից լուռ, առանց աղմուկի:

Քաղաքացիները չէին կարող չնկատել մեր վաշտի և ընդհանրապես ամբողջ զորամասերի գիշերային շարժումը: Շարունակ այստեղ ու այնտեղ բացվում էին սառած պատուհանների փեղկերը, դուրս էին ցցվում քնահատ դեմքեր ու զարմանքով նայում մեզ:

Ընկ. Բաբլումյանի և Ավագյանի հետ դիտում էինք, թե ինչպես դասակները խնդությամբ շարքի յեն կանգնում: Հինգ բոլակից հետո բոլոր դասակները հրամանատարները ղեկուցեցին, վոր պատրաստ են ճանապարհ ընկնելու:

Տրվեց հրաման.

— Զոկատ առ ջոկատ, աջ թևն առնջ, մարշ:

Զոկատները, մեկը մյուսի չետեից, խճուղով հանգիստ շարժվեցին Վարդանլիի ուղղությամբ:

Այդ գիշեր մեր առջև խնդիր էր դրված Յեղար-լի վրայով իջնել դեպի յերկաթգիծը և անսկսկալ,

առանց մի հրացան արձակելու, դրավել Փամբակ կիսակայարանը: Մարսափելի գիշեր եր. միայն ձյունն եր մեր վոտքերի տակ սպիտակին տալիս և նրանով եր, վոր նշմարում ելինք ճանապարհը: Ձյունը ճոճը. ոացնելով ուրախ-ուրախ առաջ ելինք գնում: Յեղար-լվից ստիպված ելինք իջնել, վոր ձմեռ ժամանակը շատ դժվար եր. կարմիր-բանակալինները սայթաքում և գլխի վրա գլորվում ելին, մինչև վոր դեմ ելին առնում վորեւե թփի կամ ծառի:

Վերջապես, մեծ դժվարություններով հասանք չերկաթգծին: Յերկաթուղուն հասնելով, մի փոքր հանգիստ առանք, վորպեսզի հետախուզներն ալդ միջոցին հարկավոր տեղեկություններ բերեն: Տասը բոպե հետո, արշավի պահակի պաշտպանությամբ և նրա հետեից մենք հանգիստ առաջ շարժվեցինք:

Մեծ թոնելից դուրս գալուց հետո, հետախուզները տեղեկություն բերին, վոր իրենք հասել են Փամբակ կիսակայարանը և տեսել, վոր ապստամբները զբրավել են Փամբակը և ապարատի մոտ մեր մարդը նստած՝ խոսում և Շահալվի հետ. իսկ Շահալվում նստած մենշեիկները չեն ել կասկածում, վոր դա մենք ենք ու առանց ձգձգումների պատասխանում են մեր բոլոր հարցերին:

Այս նորություններն իմանալով, մենք արագացրինք մեր քայլերը և գիշերվա ժամը 12-ին արդեն Փամբակ կիսակայարանումն ելինք: Փամբակում մեր գլխավոր ուղադրությունը կենտրոնացրինք Զաման-լվի կամուրջն անվնաս գրավելու ինդրին: Մենք գիտեցինք, վոր չեթե մեր կողմից մի փոքր անզգուշություն լինի, ու չեթե հակառակորդն իմանա մեր զոր-

քերի առաջխաղացումը—կամուրջն անպայման կպայ-
թեցնի: Կամուրջի մասին ընկ. Ստեփանյանին հատուկ
խնդիր եր տրված, վոր նախորոք մեղ տեղեկացներ
կամուրջի ամբողջության մասին, վորպեսզի մենք
համարձակ հարձակման դիմելինք: Ամբողջ գիշերը, մին-
չև ժամը յերեքը, մենք ստիպված ելինք անցկացնել
Փամբակ կիսակայարանի հյուսիսային կողմն ընկած
բարձունքների վրա: Հակառակի պես բուք բարձրա-
ցավ, մանրահատ ձյուն եր փչում, մտնում ամեն տեղ,
հալվում և առվակներ դառնալով, վազում մեր դիրքե-
րից:

Կարմիր-բանակայիններն ամբողջ գիշերը չքնե-
ցին. չնայած քիչ ճանապարհ ելինք անցել, բայց
սաստիկ հոգնել ելինք, մանավանդ վոր տարվա շատ
աննպաստ լեղանակին եր. և ճանապարհը վատ:

Կարմիր-բանակայինները սարի վրա, ձյունի ու
բուքի մեջ չեյին կարողանում չերկար ժամանակ մի
տեղ պառկել, վորովհետև ցուրտը թուլացնում եր վոս-
կրները. մանավանդ վոտքերը շատ եյին մրսում: Վեր-
ջապես տեղեկութուն ենք ստանում, վոր կամուրջն
ապահով ե:

Փետրվարի 12-ին, բուքի միջով, գիշերվա ժամը
յերեքին սկսեցինք իջնել սարից չերկաթգծի վրա՝
դեպի Շահալի գնալու: Պետք ե շտապելինք, վորովհե-
տև վախճում ելինք, վոր յերրորդ վաշտը կարող ե
նկատել մեր շարժումը, իսկ դա մեծ խոչնդոտ կհան-
դիսանար Շահալին առնելու համար:

Առավոտյան, ժամը վեցին մոտ հասանք Ջաման-
լի կամրջին. դերեցինք կամրջի սահակախումբը և
սակրավոր վաշտի մի սպայի, վորը դժոխային մեքե-

նայի մոտ կանգնած, մեզ տեսնելուն պես ուզում եր պայթեցնել կամուրջը: Առանց գնդակ արձակելու՝ մենշկիակաւ ամբողջ զորախումբը վերցրինք գերի:

Շահալին առնելով, առաջին հերթին զրավեցինք զինապահատը, հանեցինք գնդացիները և վերջում արթնացրինք նրանց զորամասը իր խոր քնից: Մենշկիակաւ սպաները ներքին սպիտակեղենով վազվզում և փնտրում ելին իրենց զինվորներին, առանց իմանալու, վոր նրանք վաղուց արդեն զինաթափ են արված:

Առավոտյան ժամի 7-ին գերիների ամբողջ զորասլունը յերկաթգծի հարթութւյան վրա շարք կանգնեցրինք, սպասելով ընկ. Լազյանի գալուն:

Ձորի մեջ, հեռու, ինչ վոր տեղ հնչեց շոգեկառքի խլացուցիչ սուլոցը:

— Շարքի՛, — աղաղակեց գումարտակի հրամանատարը և սկսեց շարք կանգնեցնել գերիներին: Քիչ անց Ջամանլի կամուրջի հարավային ծայրում յերևաց շոգեկառքը, վոր իր հետեից քարշ եր տալիս յերեք մարդատար վագոն:

Գնացքը մոտեցավ և փնչոցով կանգ առավ գերի զինվորների դիմաց:

Մի րոպե հետո մարդատար վագոնի սանդուխքի վրա յերևաց ընկ. Լազյանը. չնայելով ապստամբութեան առաջին որվա խոշորագուն հաջողութեանը և իր լավ տրամադրութեանը, նա չափազանց գունատ եր, յերևում եր, վոր ամբողջ գիշերը անհանգիստ ե անցրել:

— Ջգմատ, — հրաման տվեց գումարտակի պետը և մոտեցավ ընկ. Լազյանին, զեկուցում տալու: Վեր-

ջինս իջավ վագոնից ու իր շտաբի ուղեկցութեամբ դանդաղ մոտեցավ մեզ: Գումարտակի հրամանատարի զեկուցումն ընդունելուց հետո, բարեկեց մեզ և ապա գերիներին: Հետո վրացերեն մի յերկար ճառ ասաց:

Ընկ. Լազյանի ճառից հետո, աթոռ բարձրացավ վոչխարի մորթե մեծ փափախը գլխին, գլուղական արխալուղը հագին, մեջքին մի թուկի կտոր կապած, տրեխավոր, խիտ ու շեկ մորուքով, մոտ քառասուն տարեկան մի մարդ: Մի խուրձ կապսուլ ձեռքին, նա սկսեց վրացերեն մի ճառ: Դա ընկ Ստեփանյանն եր, վոր այդ գիշեր մեծ վարպետութեամբ կտրել ել դժոխային մեքենայի լարերն ու այդպիսով պայթյունից ազատել Զամանլիի կամուրջը:

Կարճ միտինգից հետո, գերիներին պահակներով ուղարկեցինք Նարաքիլիսա, իսկ մենք սկսեցինք պատրաստվել հարձակումը շարունակելու,—ամենից առաջ հոգ տանելով կարմիր-բանակայիններին կերակրելու մասին: Մեր բախտից, այդտեղ առատ մթերք կար: Մենշեիկյան զորքի խոհանոցները վայրկենապես վառվեցին և մերոնք գործի անցան՝ կերակուր պատրաստելու: Մենշեիկյաններից վերցրած պահեստում յեղած պարենը և զգեստը բաժանվեց դասակներին:

Քիչ հետո մոտեցավ զորամասի և մեր վաշտի միջև կապ պահպանող Բաղդասարը:

— Ընկ. հրամանատար, ձեզ կանչում են զորամասի շտաբում,—ասաց ինձ Բաղդասարը և շուռ գալով կրնկի վրա, նորից զնաց զորամասի շտաբը:

Հագուստների բաժանումը վերջացնելով՝ իսկույն զնացի զորամասի պետի վագոնը: Կուպելի դուռը կիսաբաց եր:

— Կարելի՞ք չե մտնել, — հարցրի:

— Մտե՛ք, — հողմած ձայնով պատասխանեց ընկ.
Լազյաճը: — Նստեցե՛ք: — Զինվորական քարտեղը բա-
նալով, ընկ. Լազյաճն ասաց.

— Տեղեկությունների համաձայն, Կարաուլ-Թափա
բարձունքը բռնել են մենչեկների ժողովրդական-
գվարդիականները: Անհապաղ մի կիսավաշտ ուղար-
կեցե՛ք՝ հակառակորդին ենտեղից քշելու, գրավեցե՛ք
այդ բարձունքը, վորից հետո կսպառեք առանձին
կարգադրության:

— Ել առաջ չշարժվե՛ն, — հարցրից նրա կողքին
նստած հրամանատարներից մեկը:

— Վո՛չ, — պատասխանեց ընկ. Լազյաճը ու դառ-
նալով ինձ, ասաց.

— Ի դեպ, ընկեր հրամանատար, ծանոթացե՛ք ընկ.
Նեմչենենկոյի հետ: Նա ռազմական շրջանի պետ և
նշանակված և դուք, ձեր վաշտով, նրա տրամադրու-
թյան տակ ե՛ք:

Զեռք տվի ընկ. Նեմչենենկոյին. նրա հետ միա-
սին դուրս չեկանք վազոնից, չես գնացի կատարելու
ապստամբական գործասի պետի հրամանը:

Տասնուհինգ ընկ. Մամուլյանի դասա-
կը և ընկ. Ուարաշյանի կիսադասակը կիսավաշտի
հրամանատար ընկ. Յարալովի հրամանատարությամբ
ուղարկեցի՝ գրավելու Կարաուլ-Թափա բարձունքը:

Մենք դեռ ճաշը չեյինք վեջացրել, չերբ ինձ նորից
կանչեցին ընկ. Լազյաճի վազոնը: Հենց վոր ներկա-
յացա, նա դարձավ ինձ ու ասաց.

— Նոր տեղեկություններ ենք ստացել, վոր Կարա-
ուլ-Թափա բարձունքի վրա թշնամին մեծ ուժեր և

կենտրոնացնում, և կարծում հմ, վոր կիսավաշտը նը-
րանց հաղթել չի կարող, ուստի մնացած կիսավաշտն
ու ընկ. նեմչենենկոյի կիսավաշտն ել վերցրեք ու
անհապաղ հարձակվեցեք. ինչ ել լինի՝ հենց այսոր
քշեցեք թշնամուն Կարաուլ-Թափա բարձունքից և
սպասեցեք իմ կարգադրութիւնը: Ենտեղ կանգնած եր
և ընկ. Նեմչենենկոն, վորի հետ միասին դուրս յե-
կանք՝ կատարելու հրամանը:

ԿԱՐԱՈՒԼ-ԹԱՓԱ ԲԱՐՁՈՒՆՔԻ ՅԵՎ ԿՈՒՐԹԱՆԻ ԱՌՈՒՄԸ

Արդեն ժամը տասնուչորսն եր, յերբ մենք ճանա-
պարհ ընկանք՝ ոգնելու մեր կիսավաշտին: Մեզ ար-
դեն հայտնի չեր մեր գործողութիւնների ծրագիրը,
դրա համար ել արագ առաջ ելինք շարժում:

Ձնայած, վոր շատ ելինք շտապում, աշխատում ելինք
շուտ-շուտ շարժվել, խոշոր քալերով գնալ, բայց և
այնպես դանդաղ ելինք առաջ գնում, հետևյալ պատ-
ճառներով. նախ՝ ճանապարհը ծածկված եր ձյունով
և յերկրորդ՝ կարմիր-բանակայինները ամբողջ դիշերը
չեյին քնել, շարունակ շարժման մեջ ելին ու սաստիկ
հոգնած:

Ժամը տասնուվեցին մենք բարձրացանք Շահալվից
հյուսիս ընկած բարձրութիւնը, յերբ հանկարծ Քո-
լագիրանի կողմից մեծ բզեզի նման բզզաց ինքնա-
թիռը:

— Պառկել, — կարգադրեցի յես:

Հենց նույն վայրկյանին մեր գլխի վրայով թռչում
եր վորսի դուրս յեկած պողպատե թռչունը: Ինքնա-

թիւը մեզ չնկատեց—շատ ցած եր թռչում. չես գտա, վոր կարելի չէ հարվածել նրան և հրաման տվի.

— Դասակ—կրակ:

Հնչեց խլացուցիչ համազարկը, ելի մի անգամ, չերորդ անգամ, բաց իզուր: Ինքնաթիւը շուտ լեկավ և առաջ անցավ: Մենք վերկացանք և շարունակեցինք առաջ շարժվել:

— Լնչն քայլերով, տղերք, պետք է շտապ հասնել մեր ընկերներին ոգնութշան, թե չէ ինքնաթիւը չուրայիններին կհաղորդի մեր շարժման մասին,—ասացի յես: Դեռ մի կիլոմետր էլ չեինք անցել, չերը մեր ականջին հասավ հրացանների ու գնդացիների վորոտը: Մոտենալով Գոլագիրան գլուղին, տեսանք, վոր առաջուց ուղարկած մեր կիսավաշտը չետ է նահանջում անկարգ կերպով:

Այդ տեսնելով, ընկ. Նեմչենենկոն հրամայեց ինձ չետ դառնալ, ամբողջ վաշտը ռազմական կարգի բերել, լուսադեմին հարձակման դիմել և թշնամուն քշել իր գրաված դիրքերից: Սկսեցի մտածել այս խնդրի մասին. դժվարանում եյի և չգիտեյի ինչ անեմ. վորովհետև մի կողմից ընկ. Լազյանը հրաման տվեց— ինչ էլ լինի թշնամուն քշել Կարաուլ-Թափայից, իսկ մյուս կողմից ընկ. Նեմչենենկոն, իմ անմիջական պետը, հրամայում է չետ դառնալ: Կանգնել ու մտածում եյի, թե ինչ անեմ:

— Ես ինչի՞ չեք կանգնել, ընկ. հրամանատար,— ասաց կարմիր-բանակային Ներսեսը:— Մենշեիկները մեր առջև կանգ չեն առնի, չեկեք հարձակման դիմեք. նրանք հենց վոր մեզ տեսնեն, ձեռաց կփախչեն, մի գլուղա չել չեն գցիլ:

Նրա հետ համաձայն ելի, բայց չգիտեի—ինչպես համոզեմ ընկ. Նեմչենենկոյին: Վերջապես, վորոշեցի հարձակվել, և թղթատարիս կանչելով, հետևյալ հրամանն ուղարկեցի ընկ. Յարալովին.

— Մեր վաշտին հրամայված է, ինչ ել լինի, եսոր քշել թշնամուն կարաուլ-Թափա բարձունքից և ամրանալ ախտեղ: Վորոշել եմ յերեկոյան դեմ գրոհ տալ թշնամու վրա և տիրել կարաուլ-Թափա բարձունքին: Հրամայում եմ ձեզ, անհապաղ ռազմական դրուժյան բերել վաշտը. և յերկրորդ՝ կիսավաշտը մոտենալիս, Քոլագիրան գլուղի հարավային կողմից հարձակման դիմել: Յես կհարձակվեմ հարավ-արևելյան կողմից, վորպեսզի կարաուլ-Թափա բարձունքի արևելյան գագաթը դուրս գամ:

Ընկ. Նեմչենենկոն յերկար ժամանակ չեր համաձայնում իմ վորոշման հետ, վերջապես համոզվեց և մենք պատրաստվեցինք հարձակման:

Հրամանն ուղարկելով՝ շարունակեցինք առաջ շարվել: Յերբ Քոլագիրանին մոտեցանք, տեսանք, վոր թշնամին մեծ բազմությամբ հավաքվել է կարաուլ-Թափա բարձունքի վրա: Մեր հակառակորդն արդեն նկատել եր մեզ, և սկսեց պնդացիրային կրակի տակ առնել: Այդ տարածության վրա մենք ռազմական կարգով ցրվեցինք: Թշնամին ճգնում եր կրակի տակ առնել մեզ, աշխատելով թուլլ չտալ, վորպեսզի մոտենանք իրենց: Հարմար դիրք բռնելով, սպասեցինք բուպելին և ժամը տասնութին մոտ հարձակման դիմեցինք:

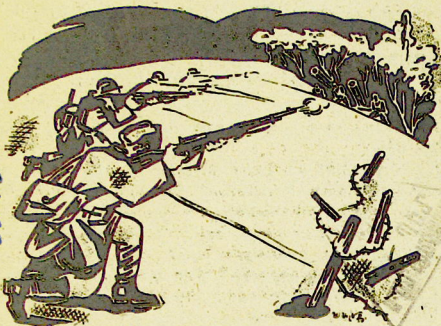
Յերբ սարը բարձրացանք, թշնամին մեր դիմացն եր. մենք ջանք ելինք թափում այդ մեռած տարածու.

Թյամբ առաջ գնալ, ոգտվելով ամենափոքր թփիկնե-
րից անդամ՝ թշնամու հայացքից թագնվելու համար:

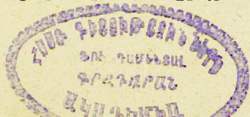
Մինչև այդ, վաշտը դեռ տաք կովում չէր լեղել:
Հրամկազմն ու կարմիր բանակայինները ձգտում էին
առաջ թռչել. թշնամին մեղ աչքից չէր թողնում և
շարունակ հրացանի և գնդացիների կրակ էր բաց անում
մեղ վրա:

Առաջին կիսավաշտը հարձակվում էր այնպես՝ ինչ-
պես հրամայված էր, չերկրորդ կիսավաշտն սկսեց մո-
տենալ բարձունքի ամենաբարձր արևելյան գագաթին.
ընկ. Նեմչենենկոն իր կիսավաշտով չերկրորդ հեր-
թին էր գալիս:

Քարերի ու թփերի լետև թագնված թշնամու առան-
ձին հրաձիգները դժվարացնում էին մեր առաջխա-
ղացումը:

Արդեն մթնել էր: Թշնամին շղալին կրակում էր.

նկատելի չիւ, վոր անհանգիստ եւ Աջ Թեւը վճռական հարձակման դիմեց եւ ժամը տասնութինից յերեսուն բոպե անց մենք գրավեցինք Կարաուլ-Թափա բարձունքի արեւելյան գագաթը։ Այս մասին Յարալովիճ հայտնելով, հրամայում եմ, առանց ուշացնելու՝ հարձակվել։ Դեռ թղթատարը սլանում եր Յարալովի մոտ, վոր մենք գրավեցինք ամբողջ բարձունքը։ Թշնամին իր վիրավորներին թողնելով բարձունքի վրա՝ փախավ, առանց չետ նայելու։

Տեսնելով նրանց գլխակորույս նահանջը, վորոշեցի հարձակումը շարունակել։ Նեմչենենկոն տատանվում եր եւ վճռական համաձայնութիւն չեր տալիս. այն ժամանակ խորհրդակցեցի քաղղեկ Բաբլումյանի եւ Ավադյանի հետ, եւ վորոշեցի կանգ չառնել այստեղ, այլ հետապնդել թշնամուն։

Կանչելով դասակի հրամանատար ընկ. Մալումյանին, հրամայեցի անհապաղ, իր դասակի հետ ուղևորվել Կուրթանից հյուսիս գտնվող ձմեռանոցները (գոմիրը) եւ նահանջող թշնամու ճանապարհը բռնելով, հնարավորութիւն չտալ կանոնավոր նահանջի, իսկ չես վորոշեցի մնացած յերկու դասակների հետ գնալ Կուրթանի վրա։

Ընկ. Նեմչենենկոն չհամաձայնեց իմ ծրագրին, իր կիսավաշտի հետ չետ դարձավ Բոլագիրան. այնուհետեւ նրա հետ այլևս չհանդիպեցինք։

Ընկ. Մալումյանի դասակը ճանապարհ ընկավ՝ կատարելու իրեն հանձնարարված գործը, եւ նա անհայտացավ մթության մեջ, իսկ մենք դեռ կանգնած էինք նույն տեղը եւ հիացմունքով լսում էինք, թե ինչպես մենչեիկ գվարդիականները գլուխները կոտրելով, խլացուցիչ վոռնոցով գլորվում էին դեպի ցած՝ դեպի Գլաուգյառ չալ։

Կարաուլ-Թափայի բարձունքից մենք տեսնում ելինք
Կուրթան գլուղի ամբողջ շրջակայքը և Կուրթան
գլուղը, վոր լուսավորված եր վառվող խարույկի բո-
ցերով. իսկ այդ բոցերը մեզ ասում ելին, թե պետք
ե հետապնդենք թշնամուն:

Մենք շտապեցինք ալնտեղ, բայց կարճ ճանապարհ
չգիտեցինք: Մեզ առաջնորդ եր հարկավոր. չնայած
մարդ չգտանք, բայց և ալնպես մենք սկսեցինք ցած
իջնել:

Մենք իջնում ելինք մի հաղիվ նկատելի շավղով,
յերբ հանկարծ ծառերի յետեից, կարմիր դրոշակը
ձեռքներին մեր դեմ դուրս յեկան յերեք մարդ, վորոնք
վողջունելով, կանգնեցրին մեզ:

Դրոշակակիրը՝ հին մաշված չուխան հագին, ահա-
գին մորթի փափախը գլխին մի մարդ, առաջ յեկավ
ու հարցրեց.

— Ընկերներ, թվ ե ձեր մեծը:

— Յես, — պատասխանեցի նրան և մոտենալով, հարց-
րի:

— Ձեր գլուղում մենշեիկներ շատ կան:

— Շատվոր ելին, համա հմի վոր ձեզ տեհան, փախ-
չում են Զալալ-ողլի. թեզ արեք, հասեք նրանց, թե
թե չե գեղումն ել չորսվոտնանի չեն թողնիլ, — հուզ-
մունքով ասաց չուխավոր գլուղացին:

Լսյն քալերով, մեզ վողջունող գլուղացիների հետ,
առաջ շարժվեցինք:

Մենք առաջ ելինք գնում անտառով, մթության
մեջ: Դյառգլառչայի մոտ միքիչ շեղվեցինք ճանապարհ-
հից. թեև առաջնորդներ ունեցինք, բայց ելի ցած
ելինք գնացել:

Այդտեղ դիմացի ավին ացնքան ուղղաձիգ եր, վոր կարմիր-բանակայինները թփերից ու քարերից բռնելով՝ մագլցելով ելին բարձրանում:

Մենք դեռ հեռու ելինք Կուրթանից, չերբ մեր ականջին հասավ համազարկերի և գնդացիների ճարճատուներ:

Նահանջող թշնամու հետ մեր դասակը կռվի չեր բռնվել, մենք շտապում ելինք նրանց ոգնութան: Յիբբ գյուղը մտանք, գյուղացիք հեղափոխական լողունգներով ու հանդիսավորութամբ ընդունեցին մեզ, բայց ժամանակ չունեյինք նրանց վողջույններին պատասխանելու, վորովհետև շտապում ելինք կռվի տեղը:

Յիբբ Կուրթանից դուրս լեկանք դեպի հյուսիս-արևմուտք, հրացանաձգութունն ընդհատվեց. մթության մեջ տեսանք, վոր մեր դեմն են գալիս մի խումբ գվարդիական գերիներ. դրանք մոտ քառասուն հոգի ելին, վորոնց խիտ ողակով շրջապատած բերում եր ընկ. Մալումյանի դասակը: Նրանց մեջ մի քանի հոգի սպաներ ելին և քսանույոթ շարքային ժողովըրդական գվարդիական:

Սպաները սարսափով նայում ելին միգ և սպասում իրենց վիճակին. բայց չերբ տեսան մեր վերաբերմունքը թե դեպի իրենց և թե դեպի գյուղացիները՝ հանգստացան: Գյուղ հասնելով, գերիներին տեղավորեցինք, պահակ դրինք և գնացինք հանգստանալու:

Մեր գյուղ մտնելը մի տուն եր գյուղացիների համար, մանավանդ նրանց, վորոնց անասունները չետ ելինք բերել:

Նրանք ամեն կողմից շրջապատեցին մեզ, հարցեր ելին տեղում մեզ վրա, հաց ելին բերում, կարտոֆիլ,

լուդ, մի խոսքով՝ ով ինչ ունեւր—միայն թե կերակրեն իրենց բարեբարներին: Մեզ համար մի շարք սենյակներ մաքրեցին, ոջախները վառեցին և ամեն կերպ աշխատում էին անպես անել, վոր մեզ հարմար լինի:

Մենք դեռևս մեզ բոլորովին ապահով համարել չէինք կարող, ուստի թշնամու հարձակման փորձից խուսափելու համար, ընթրիքից հետո՝ գիշերվա կիսին դասակի հրամանատար ընկեր Մատուրովի գլխավորութեամբ խուզարկուներ ուղարկեցինք Վարդաբլուր և Հոբարձի գյուղերի ուղղութեամբ. նույն ուղղութեամբ յերկու դաշտային պահակ ուղարկելով՝ պառկեցինք քնելու:

Փետրվարի տասներեքին գիշերվա ժամը յերկուսին ընկ. Մատուրովից տեղեկութիւն ստացանք, վոր թշնամին Վարդաբլուրը թողել և և տեղավորվել և Հոբարձի գյուղում: Բացի դրանից մեզ մոտ փախածների տվալներից հայտնի չեր, վոր Գյուլագարակի շրջանում թշնամին ամրացնում և Գյուլագարակից հյուսիս ընկած բարձունքները:

Թեև այդ ուղղութեամբ գործում եր միայն մեր վաշտը և մենք կտրված լինելով, ղեկավարութիւն չէինք ստանում, այնուամենայնիվ խորհրդակցելով քաղղեկների ու Հեղկոմի անդամների հետ, գտանք, վոր համարձակ կերպով կարող ենք շարունակել մեր հարձակումը, քանի դեռ թշնամին ահաբեկված և մեր առաջին հաջողութիւններից: Մեր հարձակմանը նպաստում եր նաև այն հանգամանքը, վոր ազգաբնակչութիւնը աջակցում եր մեզ՝ տպստամրվելով թշնամու թիկունքում:

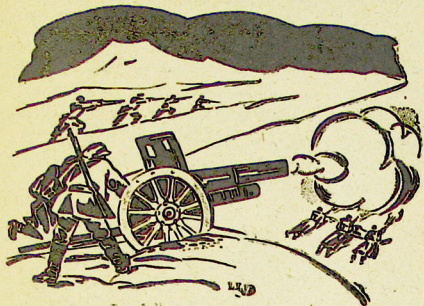
Հաջորդ առավոտը ժամը ութին մենք առաջ շարժվեցինք. Վարդաբլուրում միասնալով լիբրորդ դասակի հետ, հարձակման դիմեցինք թշնամու վրա: Թշնամին Հոբարձում ամրացած, համառությամբ դիմադրում եր, ցանկանալով պահել գրաված դիրքերը: Վերջապես յերեկոյան դեմ թշնամին դուրս քշվելով իր դիրքերից ու շատ սպանվածներ ու ռազմամթերք թողնելով (մի բան, վոր մեզ շատ անհրաժեշտ եր), սկսեց նահանջել:

Զինված գյուղացիները, լցվելով մեր շարքերը, աշխատում ելին մեզ հետ ձեռք ձեռքի տված: Իր դիրքերը թողնելով, թշնամին սկսեց այնպիսի արագությամբ լետ քաշվել, վոր չեյինք կարողանում նրան հասնել: Վերջապես, Գյուլազարակի տակ թշնամին կանգ առավ և վորոշեց դիմադրել մեզ: Գրավելով 756 և 673 բարձունքները, վորոնք իշխող դիրք ունեյին Գյուլազարակի ամբողջ հովտի վրա, այլև Գյուլազարակի հարավային թաղամասը, նրանք սկսեցին կապարե անձրև թափել մեզ վրա:

Թշնամուն հետևելով, մենք գնում եյինք ցրիվ շարքով. բոլոր հրաժանատարներն իրենց տեղերումն եյին. իսկ կարմիր-բանակայինները՝ հրացաններն ազատ բռնած, լուրջ դեմքերով, հանգիստ քայլով առաջ եյին գնում: Դեռ Գյուլազարակին չհասած, մի կիլոմետր տարածության վրա — Գյուլազարակի հարավային մասից, թշնամին կանգնեցրեց մեզ:

Մենք պառկեցինք և մեր հերթին կրակ բացինք ճարտար կերպով ծածկված թշնամու վրա: Իսկապես

ասած, կրակում ելին կենտ-կենտ և այն ել այն դեպ-
քում, չերբ լավ նշանառում եր լինում: Իր անվրեպ
հարվածով հատկապես աչքի չեր ընկնում լերկրորդ

դասակի կարմիր-բանակային Գրիգորյանը. նա չերբեք
չեր վրիպում, հենց վոր մի շարժում եր նկատում,
խսկուն մեխում եր շարժվողին իր տեղում:

Գրիգորյանն իր քաջութիւնը ցույց տվեց հատկա-
պես նրանով, վոր ոգտվելով վրա հասնող մթութիւ-
նից, թշնամու շղթայի միջով անցավ ու նրանց թի-
կունքում գլուղացիներից զինված մի խումբ կազմե-
լով, սկսեց կրակել գլուղի ծալրում ամրացած թշնա-
մուն թիկունքից: Թշնամին տեսնելով իր անլեւանելի
դրութիւնը, սկսեց Գլուղաբարակից լեռ քաշվել, վա-
խենալով, վոր այդ գլուղում զինաթափ կլինի:

Գլուղաբարակը, ու հետո 756 և 673 բարձունքները
հանձնելով, թշնամին սկսեց անկարգ կերպով նահան-
ջել դեպի Զալալ-Ողլի:

Յերբ մենք Գյուլագարակ մտանք, մեր լետևից հասավ 20-րդ դիվիզիայի հեծգունդը: Ոգտվելով մեծութունից, մենք հեծգնդի հետ միասին սկսեցինք հետապնդել շփոթված ու անկարգ նահանջող թշնամուն: Մեր վաշտը մնաց Գյուլագարակում թշնամու թողած ավարը հավաքելու, իսկ հեծգունդը սկսեց հետապնդել թշնամուն, ձգտելով նեղը գցել միշտ փախչող թշնամու թիկունքի զորամասերին: Գյուլագարակում մեր ձեռքն ընկան բազմաթիվ ծանր ու թեթև գնդացիներ: Վորովհետև փոխադրական միջոցներ չունեցինք, ծանր գնդացիները թողինք գլուղի հեղկոմի պատասխանատվության տակ, իսկ թեթևները վերցրինք հետներս:

Հեծգունդը մեր առաջնն էր, և մենք հանգիստ կերպով Գյուլագարակից գնում ելինք, կարելի չես ասել, հանդիսավոր մարշով: Մեզ վոչ վոք չեր անհանգըստացնում և վոչ վոք չեր կանգնեցնում: Նովո-Նիկոլայիվկա հասնելով, մենք տեղի բնակիչներից իմացանք, վոր հեծգունդն արդեն գրավել և Զալալ-Ողլին և թշնամուն շարտել ե վարանցովկայի կողմը:

Արդեն բոլորովին մութն եր, յերբ մտանք Զալալ-Ողլի (այժմ Ստեփանավան): Ամեն տեղ մեր լերևալը ընդհանուր տոնախմբության նշան եր. բնակչությունը, փողոցները դուրս լեկած, սրտանց ընդունում եր մեզ:

Վաշտը տեղավորելով, լես գնացի հեծգնդի շտաբը փնտռելու: 16 տարեկան մի պատանի ցանկություն հայտնեց առաջնորդել ինձ դեպի շտաբ:

— Մենշեիկները թալանեցի՞ն ձեզ, — հարցնում եմ նրան:

— Այո, չեթե մի քիչ ել ուշանալիք, նրանք, հավանական ե, վրչ միայն կթալանելին մեզ, ալլե կկոտորելին:

Ասում ե նա և ցուց ե տալիս իր աջ ալտի վրա գտնվող սպին:

— Եդ ինչ՞ա համար են քեզ եդ պատվին արժանացրիլ, — հարցնում եմ նրան:

— Նրա համար, վոր ինձ մատնել եյին, թե չես կոմյերիտական եմ և ապստամբութլուն եմ պատրաստում, — պատասխանում ե նա հպարտութլամբ: Այդ ժամանակ մենք մոտեցանք մի հարկանի տան, վորի պառչգամբում ծածանվում եր կարմիր դրոշակը:

— Այ, գնդի շտաբը, — ասաց ինձ պատանին: Սկսեցի սանդուխտներով արագ վեր բարձրանալ:

Պատուհանից նայում եմ. ընկ. Պետրոսկովը—իր շտաբի հետ կանգնած ե ուղղական քարտեզի առջև, — Թույլտվեք մտնել,—ասացի յես կիսաբաց դռնից, — Խնդրեմ,—սիրալիր պատասխանեց ընկ. Պետրոսկովը և հրավիրեց տեղ բռնել իր կողքին:

Ընկ. Պետրոսկովը գործում եր այդ ուղղությամբ, իբրև հեծյալ խմբակի պետ, իսկ այդ խմբակի մեջ եր մտնում և հայկական հեծբրիգադան:

Այն պայմաններում, վորի մեջ գտնվում եր հեծ-գունդը, բավական դժվար եր նրա համար գործել լեռնային տեղերում—թշնամու բազմաթիվ հետևակի դիմաց, ուստի ընկ. Պետրոսկովը չափազանց ուրախ եր, վոր մեր վաշտը իր հետ եր և հետագայում իր ուղղ-մական հրամաններում մեր վաշտին հատուկ խնդիր-ներ եր տալիս:

Կես գիշերին վերջացավ մեր խորհրդակցությունը. վորոշվեց հաջորդ որը նորից անցնել հարձակման՝ Վարանցովկա և Պրիվոլնոե գյուղերի վրա: Խորհրդակ-ցությունից վերադառնալով, ընկ. ընկ. Բաբլումյանին և Ավագյանին հաղորդեցի մեր հետագա ծրագիրների մասին, վոր նրանց շատ ուրախացրեց, մանավորն Սոյոպայից, վորն ուրախանում եր նրա համար, վոր մի ամբողջ որ կարող ե կարմիր բանակայինների հետ քաղաքապետունք ունենալ:

Բաբլումյանն արդեն քնել եր, յերբ դուրս յեկա ստուգելու գիշերային պահակները:

Հենց նոր ելի սանդուխքներից իջել, նկատեցի մի խումբ մարդիկ, վորոնք գալիս էին դեպի ինձ: Մոտենալով տեսա, վոր զբանցից մի քանիսը մեր վաշտի կարմիր բանակայիններ են. դրանք շրջապատած բե-

բում են քսան հոգի ժողովրդական-գվարդիականներ։
Հավասարվելով ինձ, պահակի պետ՝ Պետրոս Սահու-
լանը մոտեցավ և ուրախ-ուրախ զեկուցեց, թե ինչ
հաջողութիւն ե ունեցել և հպարտութեամբ ցույց տվեց
գերիներին։

— Ես վճռեղից եք բերում սրանց,— հարցնում եմ
Սահուլյանին։

— Դաշտային պահակատեղից, ընկեր հրամանա-
տար,— պարզ ու վորոշ զեկուցում ե նա։

— Լսվ, տարեք ավագի մոտ, թող ընդունի սրանց
և մշուսների հետ նստեցնի ընդհանուր սենյակում։
— Դուրս գալով հրապարակ, մթության մեջ տեսնում
եմ ինչվոր սիլուետներ և լսում վոտնաձայներ։

Մեր վաշտի բանակայիններն են։

— Ո՞վ ե եստեղ ավագը,— հարցնում եմ։

— Յես, չերկրորդ դասակի կարմիր-բանակային Սա-
ղաթելյանը,— համարձակ և առանց կապ ընկնելու
պատասխանում ե նա։

— Քանի հոգի չեն։

— Քսանուհինդ,— առաջ գալով պատասխանում ե,
մի ուրիշ կարմիր-բանակային։

— Դե, լսվ, տարեք վաշտի շտաբը և հանձնեցեք ա-
վագին,— հրամայում եմ նրան և առաջ տնցնում։

Պահակներն ստուգելով, կրկին հանգիստ վերադառ-
նում եմ շտաբ։ Չնայած ընկերներիս հոգնածութեանը,
արթնացնում եմ նրանց և ուրախ-ուրախ պատմում
մենշիկական զորամասերի քայքայման մասին։

Միուս ուրը, դեռ լույսը չբացված, կարմիր-բանակա-
յիններն զբաղված եին իրենց «արդ ու զարդով»։
Վորն իր տրեխներն եր կարկատում, վորն իր շալվա-

րը, վորն ել մենշեկներից խլած պահեստներից ստացած շորերն եր չափում:

ՎԱՐԱՆՑՈՎԿԱՅԻ ԳՐԱՎՈՒՄԸ

Փետրվարի 14-ին կարմիր-բանակայիններն ամբողջ որը հանգստանալով՝ պատրաստ ելին նորից կռվի լեւնել: Մեր գրաված պահեստներից մենք կարմիր բանակայինների մի մասին շոր ու կոշիկ տվեցինք, ինչ վոր ավելի բարձրացրեց կարմիր-բանակայինների տրամադրութունը:

Կեսորին ընկ. Պետրոսկովն իր մոտ կանչեց հրամկազմին և հայտնեց, վոր հետախուզողության տվյալների համաձայն, թշնամին բռնել ե Ապպազլու սարը. լերկու հենարանավոր գնդացիի ունի և մոտ մի վաշտ հետեակ: Նրանց կողմից փախած մալականները հաղորդում են, վոր թշնամին մյուս ուղղությամբ բռնել ե Սաբատով գյուղակը. — այնտեղ կա մեկուկես վաշտ հետեակ և 2 հենարանավոր գնդացիի. իսկ թե թիկունքում ինչքան և ինչ զորամասեր ունեն, այդ մասին ճիշտ տեղեկութուններ չկան, և վոր մոտ մի գումարտակ հետեակ կա Պրիվոլնոի գյուղի ուղղությամբ:

Ընդհանրապես մենք այն լեզրակացությանն լեկանք, վոր առայժմ մեր հարձակման ճանապարհին՝ առաջին գծի վրա մեկուկես դումարտակ հետեակ կա, վորոնք հենարանավոր գնդացիներն ունեն:

Թշնամու մասին այս տվյալներն ունենալով, վորոշվեց դուրս դալ միջոով, վորպեսզի աննկատելի կերպով մոտենանք թշնամուն, հարձակվենք Ապպազլու սարի վրա և նրան քշենք այնտեղից դեպի Վարան-

ցովկա, իսկ մինչ այդ Հայհեծրրիգադան իր հերթին
կկարողանա գրոհ տալ Թշնամու վրա Պրիվոնոն գլուղի
ուղղությամբ:

Յերեկոյան աղջամուղջին շարժվեցինք Վարանցով-
կայի ուղղությամբ, իսկ հեծրրիգադան ջոկվեց մեզնից
և գնաց Պրիվոնոն վրա: Թշնամուն Ապպապլու սարից
և Սարատովկա գլուղից քշելու պարտականութունը
դրված էր մեր վաշտի վրա, իսկ Պրիվոնոն գրավելը՝
հեծրրիգադայի վրա:

Մենք քայլ առ քայլ հանգիստ առաջ հյինք գնում:
Հասնելով լեկեղեցուն՝ հեծգունդը կանգ առավ և
զորասյուների շրթայով լսվեց հրաման.

—Վաշտերի հրամանատարները ջոկատի պիտի մոտ:
Շտապ դուրս լեկա շարքից և մոտեցա ընկ. Պեռ-
րուսկովին:

Զորախմբի պետը նորից մեզ բացատրեց խնդիրը
և հրամայեց իմ վաշտով առաջ անցնել և հարձակվել
Ապպապլվի վրա:

Սոսկալի մուկ գիշեր էր:

Մենք ստիպված էինք ճանապարհից դուրս գալ
և գնալ շարունակ դաշտով—խորը ձյունի մեջ:

Կարմիր-բանակայինները, հաճախ խրվելով խորը
ձյունի մեջ, համարձակ առաջ էին շարժվում, հրա-
ցանները պատրաստ բռնած:

Առաջ ուղարկած հետախույզը դեռ վոչինչ չէր
հաղորդել մեզ, բայց մենք, առանց կանգ առնելու,
նրանց լիտեից առաջ էինք գնում: Հասնելով Ապպապ-
լու սարի ստորոտին, վաշտը ցրվւ շարք ը՝ դուռնեց:
Այլ թեև արդեն սարի հարավ-արևելյան լանջերով
դժվարությամբ վեր էր մագլցում: Շատ չանցած, ոգի

մեջ ճայթեց վորոտանման բարձրաձայն «ուռան»։ Աջ
թևի լերկրորդ դասակը մի խումբ մարդիկ նկատե-
լով, գրոհի դիմեց և բոլորին վերցրեց գերի։ Բանից
դուրս լիկավ, վոր գերի բռնվածները դաշտային պահակ
ուղարկած ժողովրդական-գվարդիականներ ելին։
Կարճ ժամանակից հետո, սարի մյուս գագաթին
բռնվեց մյուս դաշտային պահակը։ Գերիների խոս-
քերից մեզ համար պարզվեց, վոր դաշտային պահակ
ուղարկելով, մեր հակառակորդը մթնով ինքը գնացել
և գիշերելու Սարատովկայում և Վարանցովկայում։

Այս տեղեկություններն ստանալով, մենք շտապ
ուղևորվեցինք դեպի Սարատովկա, վորպեսզի հնա-
րավորութունն չտանք թշնամուն կանխելու մեր ռուս-
խաղացումը։

Առաջ ուղարկած ընկ. Մալումյանի դասակը մենակ
հաշիվ եր տեսել Սարատովկայում նստած թշնամու
հետ. քշել եր նրանց և առաջ եր շարժվում։

Նկատելով լերկրորդ դասակի հարձակումը, թշնա-
մին արագությամբ հավաքվեց ու սկսեց յետ քաշվել
դեպի Վարանցովկա, վոչ մի դիմադրութուն ցույց
չտալով։

Իհն Սարատովկան չեյինք անցել, վոր մեր լեռնից
հասավ մեր հեծյալ զորամասը և սլացավ առաջ, հե-
տապնդելու թշնամուն։

Հակառակորդը ամենևին չեր մտածում դեմադրել
մեզ և ուշ գիշերով մենք մտանք Վարանցովկա։

Թեև սառնամանիք եր ու մուխ գիշեր, բայց Վարան-
ցովկայի բնակչութունը, մենշևիկյան զորքի հեռանա-
լուց հետո, դուրս եր թափվել փողոց և մեծ վոդե-
վորությամբ դիմավորեց մեզ։

Հեծյունդը թշնամուն հեռու չեր քշել, և մենք հնարավորություն ունեյինք գիշերը հանգիստ քնելու։ Այդ գիշեր մեզնից վոչ մի գործողություն չեր պահանջվում և ամբողջ վաշտը սենյակներում տեղավորվելով, կուշտ ընթրիքից հետո քնեց խոր քնով։

Տանտերը ժպտալով պատմեց մեզ, վոր իր մոտ գիշերելու եյին Բորչալվի կամավորները. հենց վոր լսեցին հրացանի առաջին պայթյունը և իմացան, թե մենք Սարատովկայումն ենք, նստեցին ձիաներն ու թռան։—Այ ճեզ զորք,—փորը բռնելով հռուում եր Սոյոպան։

— Դե, ընկերներ, բավական ե, յեկեք մեր հարգելի տանտիրոջը շնորհակալություն հայտնենք ու գընանք քնելու,—ասաց ընկ. Բաբլումյանը, վերցրեց իր վերարկուն և պառկեց ոռոսական փեչի վրա։

ԴՈՒՄ ԱՆԻՍԻ ԿՌԻՎԸ

Փետրվարի 15-ին, ժամը, 10-ին ընկ. Պետրուկովից հրաման ստացանք դուրս գալ և շարժվել Ղաշղա-թալի ուղղությամբ։

Յեղանակը միանգամայն նպաստում եր մեզ։

Արևոտ լեղանակ եր, ձյունը հետզհետե անհետանում եր ճանապարհից և հնարավորություն եր տալիս մեզ անարգել կերպով առաջ շարժվելու։ Մեր աչքի առջև տարածվում եր Լոռու բավական ընդարձակ, հարթ տափաստանը, վոր չերկու կողմից սարերով պարփակված, ծածկված ե սպիտակափառ սավանով։ Շուրջներս ամեն ինչ ձյունի տակ եր, թշնամին յետ փախչելիս, ճանապարհին շաղ եր տվել փամփուշտներ,

հրացաններ, գնդացիներ և մասամբ մթերակիր սայլեր:

Այդ որը մենք մեծ տարածութիւն պետք ե կտրեցինք—30—35 վերստ, ու այդ տարածութիւնը մենք ստիպված չեղանք անցնել 13 ժամում:

Բացի նրանից, վոր դա մեծ տարածութիւն եր, առաջ ելինք գնում կուլով, մի բան, վոր դժվարացնում եր մեր շարժումը: Դրան պետք ե ավելացնել նաև այն, վոր ճանապարհը սաստիկ ծանր եր—կամ իջնում ելինք, կամ բարձրանում լեռնագագաթները, բայց պետք ե խոստովանել, վոր շնորհիվ խճուղու—այնքան ել չհոգնեցինք:

Տեղ-տեղ, ճանապարհի այս ու այն կողմը սարերը ծածկված ելին ձյունաթաղ անտառներով. գլուղներ քիչ ելին պատահում. պատահում ելին և գլուղներ, ուր կենդանի շունչ չկար, յերևի վախենում ելին բայլշիվիկներից: (Սովորաբար դատարկ ելին լինում վրացական գլուղները, վորոնց բնակիչները, մենշիկիկների պրովակացիաներից վախեցած, բայլշիկիկներից սարսափած, թողնում ելին իրենց տնտեսութիւնը և թըշնամու նահանջող զորքի հետ փախչում):

Ղաղա-թալից սկսած, մենք անցնում ելինք անտառածածկ, բարձր լեռների միջով:

Լեռների ու վոլորանների պատճառով մեր առաջից գնացող գլխավոր զորամասը, վոր ապահովում եր մեր շարժումը, չեր յերևում:

Իսկ առաջ ուղարկած հետախույզներն, իրենց հերթին շատ հեռու ելին գլխավոր ջոկատից:

Մեզանից դեպի աջ, Պրիվոլնոե գլուղի վրայով արշավում եր հալկական հեծրիգադան դեպի Յեկատերինինֆելդ ու դենը՝ դեպի Մանգլիս:

Միառժամանակից հետո, գլխավոր զորամասը հայտնեց ջոկատի պետին, թե հետախուզները հաղորդում են, վոր թշնամին մի գումարտակ հետևակով և թնդանոթներով բռնել և Փոքր Դումանիսից հարավ ընկած բարձունքները:

Այդ ժամանակ մենք մոտենում էինք ապակու գործարանին: Հետևակը, կամավորների հետ միասին մինչև յերեքհարյուր մարդ եր: Ընկ. Պետրոսովը կարգալով հաղորդագրությունը, քարտեզի վրա իմանալով տեղերը, ինձ հրամայեց՝ մի դասակ ուղարկել Անգրեանի ուղղությամբ, վորպեսզի թշնամու թևը դուրս գան, իսկ յես, մնացած հետևակի հետ, թընդդիմիդիոնի աջակցությամբ պետք և հարձակման դիմելի և ոժանդակելի առաջապահ զորամասին՝ դուրս շարտել թշնամուն իր վրաված դիրքերից: Այս հրամանն ստանալով, առանձնացրի յերրորդ դասակը ընկ. Մատուռովի գլխավորությամբ, մի յերեսուն կամավոր ել ավելացրի նրանց և ուղարկեցի Անգրեանի ուղղությամբ:

Յերեք դասակը դուրս յեկավ խճուղուց և ծածկվեց անտառի թավուտում, վաշտը հանգիստ առաջ գնաց՝ ոգնության հասնելու առաջապահ զորամասին, վոր արդեն կռվի յեր բռնվել թշնամու հետ:

Կես ժամ անց, հրացանների և գնդացիների ճարճատյուն լսվեց, թե մեր ձախ թևում, ուր անցավ յերրորդ դասակը, և թե աջ թևում, — այն ուղղությամբ, ուր գործում եր հեծրիգադան: Ձյունով ծածկված խիտ անտառը թագցնում եր մեր մերձեցումը, և մենք բոլորովին մոտեցանք թշնամուն, վորը Փոքր Դումանիսից հարավ ընկած բարձունքները բռնած, խիտ

անտառով ծածկված կրակում եր մեր առաջապահներ
ի վրա:

Մեր վաշտը ցրիվ շարքով սկսեց վազել մի թագըս-
տոցից մյուսը, հենց վոր դուրս լեկավ թշնամուհրա-
ցանի կրակի շրջանից. լավեց թնդանոթների բոմ-
բյունը, և սուսերը շվացնելով, մեր գլխի վրայով
թռչում ելին հեռու, դեպի մեր գլխավոր ուժերը և
խուլ անտառում թնդալով պատռվում: Լսվում եր ան-
ընդհատ թնդանոթաձգություն և հրացաններն ու
գնդացիները անվերջ կրակում ելին:

Մենք սարսռում ելինք, թե վորտեղ վոր ե մերոնք
կպատասխանեն նրանց, բայց չգիտեմ ինչու, դանդա-
ղում ելին. ամենայն հավանականութամբ մարտկոց-
ները ամրացնելու տեղ չկար: Վերջապես, մեր լեռերը
— թիկունքում լավեց-կրակոցների ուժեղ թնդյուն:
Մեր մարտկոցներն սկսեցին խփել թշնամու իհայտ
բերված թնդանոթներին: Միառժամանակից հետո
թշնամու մարտկոցը լուեց. լերևի մերոնց կրակն արդեն
շարդել եր նրան և դուրս հանել գործածությունից:

Մենք շարունակ ավելի ու ավելի ելինք մոտենում:
Թշնամին կրակում եր ջղայնորեն. մեր մարտկոցներն
արդեն ռմբակոծում ելին թշնամու կենդանի ուժե-
րին: Մեր թնդանոթները ավերել ելին թշնամու դիր-
քերը:

Թշնամին չկարողացավ դիմանալ և սկսեց նահան-
ջել. դրանից հետո լավեցին բարձրաձայն աղաղակներ՝
«Ուռա», «ուռա» «ուռա», — ու մենք գրոհ տվինք:

Թշնամին մի քանի հենարանավոր գնդացիներ, մեծ
քանակությամբ փամփուշտներ և շատ հրացաններ
թողնելով, սկսեց լեռ քաշվել:

Մեր հեծմասը հետեւեց նրանց ու, նկատելով թշնամու անկարգ նահանջը, հարձակվեց նրան հետապընդելու:

Հենց վոր մեր հեծգունդը դուրս չեկավ և սկսեց սեղմել թշնամու զորասյուներին, իսկույն անտառի ծալրից դուրս թռավ թշնամու զրահապատ մեքենան և սկսեց կրակ բանալ մեր հեծմասի վրա:

Մերոնք իրենց չկորցրին և շարունակեցին թափով հարվածել: Զրահապատ մեքենան տեսնելով, վոր մեր հեծյալները հասել են իրեն, շուռ չեկավ և արագ փախավ, իրենց հետևակին թողնելով բախտի կամքին:

Մենք վոգևորությամբ դիտում եյինք, թե ինչպես մեր հեծմասը սեղմում և թշնամու թիկունքի զորքերին՝ աջ ու ձախ սրբելով:

Այստեղից մենք սկսեցինք առաջ գնալ ազատ քայլով: Փոքր Դումանիսին չհասած, ճանապարհին մեր ձեռքն ընկան պատրաստի ճաշով լի չերկու զին-խոհանոց: Ժողովրդական-գվարդիականները այնպես հանկարծակիի եյին չեկել, վոր վոչ միայն չեյին կարողացել իրենց խոհանոցները հետները տանել, այլ և հնարավորութուն չեյին ունեցել ճաշը թափել, վոր մեր ձեռք չընկնի:

Մենք այդտեղ հանգիստ առանք, կարմիր-բանակայիները ճաշեցին և մենք շարունակեցինք մեր առաջ-խաղացումը:

Մեծ-Դումանիս հասնելով, հեծյոկատի պետը՝ հեծգնդի և մարտկոցների հետ մնաց այդտեղ, իսկ ինձ մի հեծեսկադրոն տալով՝ հրամայեց առաջ շարժվել, գրավել Կիւմեք և աշխատել բռնել զրահապատ մեքենան — յեթե նա չերևա այդ կողմերում: Յերկու ժամից հե-

տո մենք գրավեցինք Կիոճեքը: Կիոճեքում համարյա վոչ մի կենդանի արարած չգտանք, բացի մի քանի ծերունիներից: Գյուղացիների ունեցվածքը գյուղում շաղ տված եր ամեն կողմ. կային նաև փողոցներում ընկած կիսով չափ բարձած յերկանիվ սալեր. յերևի փախչողներն ուզեցել ելին տանել իրենց հետ, բայց չեկին կարողացել: Վորովհետև ուշ եր և գյուղումն ել մարդ չկար, դժվար եր տակները գցելու բան և փայտ ճարել: Սաստիկ հոգնած բանակայիները պառկում ելին դատարկ տների ուղղակի հատակին. բայց ցուրտն ստիպում եր նրանց վեր թռչել և տաքանալու համար վազեցնող անել:

Այդ դրության մեջ բանակայիները շարունակ հարցնում ելին. — Ընկեր հրամանատար, յերբ պիտի առաջ գնանք, ձանձրացանք պարապությունից:

Վերջապես, առավոտյան դեմ մի տեղից փայտ ճարեցին ու խարուկներ վառեցին: Բոլոր բանակայիները հավաքվելով խարուկների շուրջը, նստոտեցին և սկսեցին պատմել իրենց տպավորությունները մենշեվիկյան գվարդիականների վախկոտության մասին:

Լուսացավ թե չե, բոլոր խարուկները հանգան և մենք սկսեցինք խճուղում շարք կանգնել, մեր արշավանքը շարունակելու համար:

Կես ժամից հետո մենք շարժվեցինք Յեկատերինին-Ֆելդի վրա:

Կարմիր-բանակայիները ցրտից պաշտպանվելու համար սկսեցին ամեն տեսակի խորամանկության դիմել: Գվարդիականներից խլած թաղիքե վերարկուները կտրտում ելին և փաթաթում վոտֆներին, վրայից ել թոկով կամ հեռախոսի լարով կապկալում: Սա պահպանում եր ցրտից:

Մենք անցնում եյինք ավելի ցուրտ տեղերով. սառնամանիքը հասնում եր 12—15 աստիճանի, իսկ ձյունն ամեն ուր շարունակ գալիս եր ու գալիս և դժվարացնում մեր շարժումը: Դրանից ավելի մեծ դժվարութուն եր կարմիր բանակայինների սնունդի խնդիրը: Այդ պայմաններում բանակայիններին պետք և ուժեղացրած սնունդ տայինք, բայց վորովհետև մթերք ձեռք բերելու պայմանները դժվար եյին, մենք հացի բաժինը սահմանված չափից յերկու անգամ պակասացրինք, թեև մսի բաժինն ավելացրինք: Բայց բանակայինները սրանով չեյին բավարարվում, վորովհետև աղ չկար, ուստի միսը չեյին ուտում: Մնում եյին քաղցած սպասելով, վոր մենշիկյան զորքերը «կհոգան» մեր մասին, կամ մի տեղ ժողովուրդը կկերակրի մեզ: Այսպես բանակայինները սառած ու սոված աշխույժ առաջ եյին գնում. հուսադրելով իրենց, թե մի վորև ե տեղ կգրավենք գվարդիականների պաշարը ու կապերենք դրանով: Այսպիսով մենք հասանք «Ղզի-գյուլ» բարձունքի հարավային կատարին. հենց վոր այդ գագաթը բարձրացանք, մեր աչքերի առջև, ձյունապատ լեռների միջև ընկած լայն հովտում, արևի լուսի տակ փալլափեցին Յեկատերինինֆելդ ավանի տանիքները:

Գաղտնի կողքով, արծաթանման փալլելով, բարձր ուղիղ կաղամախիների ու բազմաթիվ այգիների միջով վազում եր Մոշավեր գետը: Այդտեղից մենք պարզ տեսնում եյինք այդ գեղեցիկ ավանի ընդհանուր տեսարանը, բազմաթիվ այգիներն ու նրանց մեջ ցրված յերկհարկ, սպիտակ, թիթեղածածկ տները:

Մտնելով ավանը, մենք հիացանք այդ փոքրիկ քաղաքի բարեշինությամբ: Բոլոր փողոցներն ուղիղ եյին

ու լայն. բակերը փայտե պատնեշներ, տեղ-տեղ ել լերկաթե ցանկապատներ ունեին: Փողոցներում ջրի ծորակներ կային. փողոցների անկյուններում լապտերներ չհամար բարձր սյուներ կային տնկած, փողոցների անունները անկյուններում փակցրած, տները համարակալած: Մեր դիմաց, մեծ հրապարակում, կանգնած եր գերմանական մեծ աղոթատունը (կիրկա): Մենք գնում ելինք ուղիղ դեպի այդ հրապարակը, ուր ամբողջ բնակչությունը դուրս եր թափվել մեզ դիմավորելու: Ջոկատի պետի համհարզը, մի բարձրահասակ գորշ ձի նստած, իր թիկնապահներով շրջում եր հրապարակում և աղաղակում.

— Ջորամասերը կանգնեցրեք հրապարակում:

Մենք հասանք հրապարակը և սկեցինք շարք կանգնել հենց այդ կիրկայի դիմաց: Հրապարակում շատ ժողովուրդ եր խռնվել — անասելի հրհրոց եր: Ջանապան ազգերի գլուղացիական զանգվածներ լեկել ելին մեզ վողջունելու.

Ջոկատի գինկոմի լերկհարկանի տան պատշգամբում լերկալը բնակչությունը ընդունեց խանդավառ աղաղակներով.

— Կեցցե կարմիր բանակը:

— Կեցցե Խորհրդային Վրաստանը:

— Կորչեն մենշևիկները, կորչեն նրանց առաջնորդ ժորդանիան ու Գեգեչկորին:

Իսկ հրապարակի մյուս ծայրում անընդհատ կանչում ելին «ուռւմ», «ո՛ւռւմ», «ո՛ւռւմ»:

Մեր կողքին կանգնած եր մի նիհար, նոսր մորուստով, սև ու փալլուն աչքերով թուրք, ինչպես լերկում եր — բատրակ. նա իր մաշված փափախը թափահարելով, աղաղակում եր.

— Կեսսե Լենին, Տրոս, Նարիման Նարիմանով:

Ուրախութիւնից նրա աչքերը պսպղում ելին. մենք նայում ելինք նրա արագաշարժ, սև աչքերին, նրա նիհար, ներս ընկած թշերին ու նրա հետ ուրախանում ելինք նրա ուրախությամբ:

Թուղցիկ միտինգը վերջացաւ, ու մենք ցրվեցինք մեզ հատկացրած բնակարանները: Չգիտելի, թե վորտեղ են իջել իմ ընկերները՝ ընկ. Բաբլումյանն ու Ավագյանը, իսկ Յեկատերինինֆելդը շատ մեծ է, վոր կարելի լիներ իսկույն գտնել նրանց, ապա ստիպված չեղա չերկար փնտռել նրանց, սակայն անհետևանք: Իմ այդ փնտռումների միջոցին մի տան հանկարծ հան-

դիպեցի Տ հոգուց բաղկացած մենշևիկական սպաների մի խմբի. նրանք, իմ գլխարկը տեսնելով, կուչ չեկան

սենյակի անկյուններում և շուռնչները սլահեցին: Մի հալացք ձգելով նրանց վրա, արտաքին տեսքից վորոշեցի, վոր դրանք սպաներ են:

— Ո՞վքեր եք դուք, — հարցրի նրանցից մեկը կմկմաց.

— Մենք, մ... մ... զինվորներ ենք: — Ավելի մոտեցա նրանց ու տեսա, վոր սպայական ուսադիրները հենց նոր են պոկել:

— Ե՛, սիրելիքս, դուք ինձ չեք կարող խաբել. դուք սպաներ եք, ինչո՞ւ չեք ստում:

Հռութչուն:

— Դե, պատրաստվեցեք, — ասացի նրանց:

Հազիվ սկսեցին տեղերից շարժվել, ավելացրի.

— Գնալուց առաջ զենքներդ տվե՛ք:

Նրանք զրպաններից հանեցին — վճրը մատուցեր, վճրը նագան, վճրը բրաունինգ և դարսեցին սեղանին:

Այդ ժամանակ վրա հասան իմ կանչած չերեք բանակայինները, վորոնք և գերի սպաներին տարան ջուկատի շտաբը:

ՄԱՆԳԼԻՍԻ ԳՐԱՎՈՒՄԸ

Հուսաբացին մենք վեր կացանք ու գնացինք մեր մերկ ու վոտաբորիկ բանակայինների համար կոշիկներ ստանալու: Պետք ե խոստովանել, վոր համենայն դեպս մենչևիկները բավականաչափ «հոգ եյին տանում» մեզ համար, թողնելով մեզ մեծ քանակությամբ մթերք և մասամբ շորեղեն:

Ժամը մոտ 8-ին, ստացած շորերը բաժանելով բանակայիններին, ճանապարհ ընկանք Վալկեյի ուղղությամբ, վորպեսզի միանանք հայկական հեծրիգադային՝ Մանգլիսի վրա հարձակվելու համար:

Այդ ուրը մենք ստիպված եյինք շարունակ անցնել լեռնային շավիղներով: Յեւ վորովհետեւ մենք գումակ (աբող) եյինք ձեռք բերել, պետք եր մտածել, թե ինչպես անենք, վոր մեր սալերը չկորցնենք սարերում: Ուստի նախորդ մարդիկ ուղարկեցինք՝ ճանապարհը մի քիչ կարգի բերելու: Չնայած դրան, անուամենայնիւ մեծ դժվարություններով եյինք առաջ շարժուում. վոչ մի սալ առանց մարդկային ոգնության չեր կարողանում բարձրանալ. նույնիսկ ձիով հեշտ չեր բարձրանալ այդ ձյունածածկ շավիղներով: Մանավանդ դժվար եր խրամ գետն անցնելն ու Դաղեթ. ինչն բարձրանալը: Ընդհանրապես այդ ճանապարհն անցնելը իսկի դուրեկան չեր: Մանավանդ Վակեյից այն կողմը, յերբ անցանք Սւգեթի ձորը. կամ սալերն եյին գլորվում ցած, կամ ձիերն եյին գայթում և ընկնում. պատահում եր, վոր հագիւմ եյինք պահում նրանց: Մարդիկ մի կերպ գնում եյին կամ խմբերով կամ ջոկ ջոկ. թե առաջ վազողներ շատ կային, թե չէտ մնացողներ:

Վակեյում մենք հանդիպեցինք հայհեծրիգադային, վորն սպասում եր մեր գալուն: Մինչև չերեկո կարմիրբանակայիններին հանգիստ տալով, մութը վրա հասավ թե չե, դուրս չեկանք Մանգլիսի վրա:

Յերբ Վակեյից դուրս գալով բարձրացանք մեծ սարը, մեր առջև բացվեց Ալգեթ գետի մեծ ձորը, վոր ծածկված եր ամեն կողմից անտառով և խոր, թարմ ձյունով:

Բոլորից առջև գնում եր հայհեծրիգադայի մի եսկադրոնը, նրանից հետո 2 կիլոմետրի վրա գնում եր մեր վաշտը և կամավորները—մոտ 200 մարդ (այդ ժամանակ կամավորներից հարյուր մարդ ցրվել եյին ի-

րհնց տները և միայն 200 մարդ եր մնացել): Հետևա-
կի չետևից գալիս եր հեծրրիգադան: Հենց վոր իջանք
ձորը և Ալգեթ գետի ձախ կողմն անցանք, վաշտից
հետախուզներ ուղարկեցինք չերկու ուղղությամբ՝
Փոքր Թիոնեթի և Մեծ Թիոնեթի կողմը: Դեռ չերեք
կիլոմետր ել չեյինք անցել, վոր Փոքր Թիոնեթի կող-
մից հրաձգության ձայն լսվեց: Ապա հրաձգությունը
նվազեց և վերջը բոլորովին կտրվեց: Մենք հարավից
արդեն մոտենում եյինք Մանգլիսին, չերբ մեր առջև,
այդ ուղղությամբ, առաջապահ մասի հետ հրաձգու-
թյուն սկսվեց: Մեզ համար պարզ եր, վոր եսկադրոնը
կովի չե բռնվել, ուստի քալլներս արագացրինք, շտա-
պելով ոգնության: Եսկադրոնը մթության մեջ արագ
սլանում եր առաջ: Վաշտն առաջ անցավ, բայց հենց
Մանգլիսի ծայրին ուժեղ հրացանի ու գնդացիքային
կրակի տակ կանգ առավ: Վաշտը տեղին հարմարվե-
լով, դիրքեր բռնեց և վորոշեց չկրակել, վորովհետև
մթության մեջ վոչ վոք չեր չերևում: միայն հակառու-
կորդի հրացանի փողից դուրս չեկող բոցն եր, վոր մի
վայրկյան լույս եր տալիս ու մարում խավարի մեջ:
Այդ ժամանակ մեզ մոտեցավ 20-րդ դիվիզիայի հեծ-
գունդը:

Մենք սկսեցինք դեպի ձախ շարժվել, Ալգեթ գետի
ձախ ափով: Հեծգունդն շտապում եր և նույնպես մար-
տական դիրք ընդունում: Թնդանոթներն սկսեցին
սարքավորվել, ամրանալ, չնայած լավ չգիտեյին, թե
ինչպիսի տեղ ե: Իսկ հեծրրիգադան գնաց Մեծ Թիո-
նեթի ուղղությամբ:

Այսպիսով, Մանգլիսը շրջապատված եր կիսաշրջա-
նով: Հայկական հեծրրիգադան շրջապատել եր Թիոնե-

թի կողմից. — առաջ եր շարժվում, վորպեսզի հետագայ-
յում գրոհ տա թշնամու վրա արեւելքից. այդ դեպքում
մեր վաշառ ուղղակի թշնամու ճակատին եր տալիս,
իսկ 20-րդ դիվիզիայի հեծվունդը մնում եր յերկրորդ
տեղը, պատրաստ ոգնելու հետեակին:

Մեր դրությունը սոսկալի չեր: Անցած որվա ճանա-
պարհն ու անքուն անցկացրած դիշերը այնպես ելին
հոգնեցրել մեզ, վոր ձյունի վրա պառկած, յերբեմն
քնում ելինք, այնինչ ցուրտն անցնում եր մինչև մեր
վոսկրները:

Ջոկատի պետ ընկ. Պետրոսկովը, ինկատի ունենա-
լով ստեղծված դրությունը, դաշտային գրքուկի վրա
հրաման եր ուղարկել ինձ. — անհապաղ գրոհի դիմել և
գրավել մալականների թաղամասը, վորպեսզի առջևից
ռազմական պահպանություն ունենալով, մնացած բա-
նակայիններին կարելի լինի տեղավորել այդ թաղա-
մասում, և վճռական հարձակման համար հանգստանալ:

Մենք գրոհի պատրաստվեցինք: Նշանի համաձայն,
հետեակը գրոհ տվեց, բայց մեր փորձն անհաջող վեր-
ջացավ: Հրացան-գնդացիային ուժեղ կրակը ստի-
պեց մեզ կանգ առնել և թշնամուց 150 - 200 քայլի
վրա պառկել: Միառժամանակից հետո մենք նորից
գրոհ տվինք և թաղամասը գրավելով, դուրս յեկանք
պուրակի հարավային ծայրը:

Այսպիսով թշնամին դուրս քշվեց իր այն հիմնական
դիրքերից, վոր գտնվում եր պուրակի հյուսիսային
կողմում: Մեզ համար այդ դրության մեջ մնալը դժվար
եր: Մենք ցանկանում ելինք նոր գրոհի դիմել, յերբ
հենց այդ ժամանակ ստացվեց հետեյալ հրամանը:

«Հայհեծրիգադայի դիտողությունների համաձայն,

սլարգվում է, վոր թշնամին ձգտում է խճուղին ձեռքից չթողնել, յերևի նրա համար, վոր իր նահանջի ժամանակ ապահով լինի»:

«Յես վորոշեցի. ժամը 6-ին գրոհ տալ թշնամուն և շարտել Մանգլիսից հյուսիս — ալնպես, վոր նա զրկվի խճուղուց ոգտվելու հնարավորութունից»:

«Հրամայում եմ ձեզ. անհապաղ մի դասակ ուղարկել Մանգլիսից դեպի արևելք և խնդիր տալ նրան՝ դուրս գալ խճուղին և թույլ չտալ հակառակորդին ոգտվել խճուղուց»:

«Իսկ դուք ինքներդ պատրաստ պիտի լինեք առավոտյան ժամը 6-ին պուրակում ամրացած թշնամուն գրոհ տալու: Ձեզ կոժանդակի թնդանոթաձիգ դիվիզիոնը»:

Այս հրամանը աշխուժացրեց մեզ. արդեն ձանձրացել ելինք ձյունի վրա սառչելուց:

Կարդալով հրամանը, Ստյոպան ցանկութուն հայտնեց դասակի հետ գնալ դեպի խճուղին՝ թշնամու նահանջի ճանապարհը կտրելու: Կարճ ժամանակից հետո յերկրորդ դասակը դասակապետ Ծատուրովի և Ավագյանի գլխավորութամբ Մանգլիսից դեպի արևելք լեզող ձորով ուղևորվեց՝ խճուղին դուրս գալու նպատակով:

Հաշվով դասակն իր նպատակին պիտի հասներ յերեսուն ըոպեյից հետո: Հետևապես գրոհի ըոպեյին նա պետք է կարողանար բռնել խճուղին: Սակայն բանից յերևաց, վոր մենք ուշացել ենք: Թշնամին նախատեսել եր այդ և առաջուց բռնել եր խճուղին: Ու յերբ մեր դասակը մոտենում է, թշնամին սկսում է ուժեղ կրակ բանալ հրացաններից:

Ձնայելով դրան, Պատուհովք վորոշում է գրոհ տալ ըստ չեղ եղանակով և մեր լավ ընկերներից չեղեք հոգի դոհ են գնում այդտեղ:

Այդ տեսնելով, ընկ. Պատուհովք դասակը յետ է բերում:

Սառնամանիքում բավական սառչելով, մենք սպասում ելինք, յերբ ժամը 6-ը կխփի, վորպեսզի գործի անցնենք:

Այդ ծանր մտքերի մեջ մենք հանկարծ հեռվից, աջ թևում, հեծրիգադայի շրջանում «ուռա» ի թույլ ձայներ լսեցինք:

Մենք բնազդաբար վեր ցատկեցինք և սկսեցինք լարված ականջ դնիլ. աղաղակը հետդհետե շարունակ ավելի ու ավելի ուժեղ է հնչում. մեր վաշտը արձագանքում է դրան, կարմիր-բանակայինի կուրծքը ուռչում բարձրանում է, դուրս է թռչում վայրենի, բայց թշնամու համար ահարկու ճիչ, և բոլորը խառնվում, ձուլվում, դառնում է մի վոռնոց: Ո՛ր, ի՜նչ վոգեորված դեմքեր... ի՜նչ չեղանկութուն էր փայլում բանակայինների աչքերում. — ամբողջ մարդկային դանդաժը վեր է կենում և մի մարդու նման, ինչպես հեղեղ գնում է թշնամու վրա:

Վերջինս իզուր տեղը անընդհատ շտապողական զնդացիրային կրակ է բանում, վորին իր ումբներով, խուլ կերպով պատասխանում է մեր թնդանոթային փիվիզիոնը:

Ու մեր անվախ բանակայինները, առանց կանգ առնելու, ուշադրութուն չդարձնելով վոչ մի խոչնդոտի, մեր թնդանոթների աջակցությամբ շարժվում են թըշնամու վրա:

Հակառակորդն այսպիսի զրոհի յերբեք չեր սպասում,
նա շփոթվեց և սկսեց սարսափահար լետ քաշվել:

Մեր գրոհի ըսպելին հեծգունդը պատրաստ եր հե-
տապնդելու թշնամուն: Ու հենց այդ ժամանակ ձիերը
քշելով հարձակվեց՝ հետապնդելու սարսափահար փախ-
չող թշնամուն:

Հեծգունդը գնաց քշելու մենշկիկներին և գվարդիա-
կաններին, իսկ մենք գնացինք հին Մանգլիս՝ հան-
գստանալու:

Հետևյալ որը Նոր-Մանգլիսի հրապարակում, պու-
րակի մեջ, տեղի ունեցավ մեր այն լավ ընկերների
թաղումը, վորոնք զոհվեցին ճշված պրոլետարներին
մենշկիկներից ազատելու համար: Մանգլիսում մնա-
ցինք 2 որ: Այդտեղ ել, Մանգլիսի պահեստներից հազ-
ցնելով մեր կարմիր-բանակայիններին նոր շորեր ու
կոշիկներ, մենք գնացինք Յելիսավետսոյի (Պրիլուտ)
վրա: Ճաշին այնտեղ հասնելով, յերեկոյան մենք գնա-
ցինք ճակատ՝ փոխարինելու հեծյալ մասերին:

Գիշերը, բարձունքում կանգնած, մենք տեսնում ե-
յինք, թե ինչպես հեւվում Գուռ գետի հովտում վառ-
վում են տասնյակ հազարավոր ելեկտրական ճրագներ,
վորը գրավում, քաշում եր մեզ: Դա Թիֆլիսն եր,
մենշկիկական Վրաստանի սիրտը. և յերբ մենք այդ
քաղաքը վերցնեինք, դրանով կանխապես կվորոշվեր
մենշկիկների բախտը: Այդպես ամբողջ գիշերը և հե-
տևյալ որը, առանց թշնամու հետ ընդհարվելու, կանգ-
նելով այդտեղ, յերեկոյան նորից գնացինք Պրիլուտ՝
հանգստանալու:

Յերբ Յելիսավեթսեռու հասանք, մենք սկսեցինք տեղավորվել բնակարաններում: Հաղիվ եր վաշտը տեղավորվել մալականների տաք տներում ու պառկել քնելու, վոր ջոկատի պետից հրաման ստացա—յետ գալ, միանալ հեծյալ ղորամասերին, վորպեսզի լուսաբացին գրոհ տանք Քյուռ-Ողլի սարի վրա գտնվող Թշնամուն:

Այդ փոքր ճանապարհը, ինչպես և գիշերվա բոլոր գնալ-գալը, սաստիկ հոգնեցուցիչ և դժվար էլին: Ընդհանրապես, մեր պայմաններում, քաղաքացիական կովի փորձից մենք այն լեզրակացությանն լեկանք, վոր գիշերային շարժման ամենամեծ արագությունը կարող և լինել ժամում 2 վերստ—քանի վոր ձյան պատճառով և այլ պատահական խոչնդոտների հետևանքով ավելի գնալ հնարավոր չեր: Քառասուն բոպելից հետո վաշտն առաջ շարժվեց:

Այստեղ արդեն մեզ հետ կամավորներ չկային: Նրանք վաղուց թողել էին մեր շարքերը: Զանազան պատճառներով յետ էլին մնում ու հետո բոլորովին վերադարձան իրենց տները:

Առավոտյան աղջամուղջին մենք հասանք հեծբրիգադայի բանակատեղին ու տեղ բռնեցինք նրանց կողքին: Կրակ վառել չեր թույլատրվում, ու կարմիր բանակայինները սաստիկ սառնամանիքից թռչկոտում էին իրենց տեղերում, շուտով կռվի գնալու վառ ցանկությամբ:

Ջոկատի պետը մեզ հետ եր և լուսաբացին սկսեց աչքի անցնել Թշնամու դիրքերը: Հետախուզելով տեղը, նա հրամայեց ինձ—իմ վաշտով շարժվել դեպի

Ավիսեք, թշնամու հետ միևնույն հարթության վրա տեղ բռնել և հարվածող զորամասին հնարավորութուն տալ դուրս քշել թշնամուն իր դիրքերից:

Հակառակորդը բռնել եր 4459 բարձունքը և յես իմ վաշտով պետք ե դուրս գալի նրա թևում: Մեր վաշտը աննկատելի կերպով դուրս լեկավ Ավիսեք, և այնտեղից անտառի միջով, մեծ չարչարանքով, թշնամուց աննկատելի, մոտեցավ նրան մի կիլոմետր տարածության վրա: Ըստ լեռնույթին, թշնամին մեզ այդ կողմից չեր սպասում, նկատի ունենալով ճանապարհի դժվարութունն ու խոր ձյունը: Նա իր ուշադրութունը կենտրոնացրել եր խճուղու վրա: Ընդհանուր հարձակումն սկսվեց: 4459 բարձունքից լսվեց հրացանների և գնդացիրների ճրտճրտոցը. իսկ թշնամու թընդանոթներն սկսեցին ուժեղացնել հարձակվող հեծրի-պաշտի և Քյոռ-Ողլի սարումն յեղող մեր պահեստի զորասյունները:

Մեր վաշտը հետզհետե, կենտ-կենտ սկսեց հավաքվել ձորում, վոր դուրս գա թշնամու թիկունքը: Մենք ձյունապատ, ուղղաձիգ լանջով սկսեցինք մագլցել վերև: Թշնամու ուժեղ կրակի տակ սարալանջի ուղղաձիգ ձյունների վրայով մագլցելը շատ դժվար եր. այնուամենայնիվ մենք շարունակում ելինք առաջ շարժվել, և միայն յերբեմն կանգ ելինք առնում թշնամուն հատհատ կրակոցով պատասխանելու:

Հակառակորդը չկարողացավ դիմանալ մեր հարձակման թափին՝ թե առջևից և թե թևերից, ու սկսեց յետ քաշվել դեպի պաշտպանողական շերտի գլխավոր դիմադրության գիծը: Թշնամին հետզհետե կանգ առնելով խոր ձորակներում ու ծառաններում, անոգուտ կերպով ճգնում եր կանգնեցնել մեր գրոհը:

Վերջապես, ձախ թևից հայհեծբրիգադայի հեծգունդն
ախնապես սղմեց, վոր թշնամին ալլես չկարողացավ դի-
մանալ և սկսեց անկարգ կերպով իջնել դեպի Սպիտակ-
Դուխանը:

Մեր վաշտին հրամայված եր հետապնդել թշնամուն
և թույլ չտալ, վոր նա կարողանա վորևե տեղ ամրա-
նալ: Մշուշի քողի տակ մենք սկսեցինք թշնամու հե-
տևից իջնել Սպիտակ-Դուխան:

Հենց վոր մոտեցանք Սպիտակ-Դուխանին, մշուշը
ցրվեց, ու մենք կանգնած ելինք թշնամու առջև: Քյոռ-
Ողլի սարի վրա գտնվելով, նա շատ պարզ նկատում
եր մեզ, հենց վոր մենք մի քիչ առաջ անցանք հան-
կարծ:

— Տրա, տա. տա. տա, — ճոճոացին գնդացիները և վոռ
նացին նրանց թնդանոթները:

Մերոնք նրանցից չետ չեյին ֆուում: Մեր թնդանոթ-
ների պաշտպանութան տակ, մենք առաջ ելինք շարժ-
վում:

Հանկարծ մեզ վրա սկսեցին կրակել մեր առջևը դա-
րան մտած ժողովրդական-գվարդիականները: Մեր հեր-
թին մենք ել կրակ բաց արինք նրանց վրա: Մեր թըն-
դանոթաձիգներն ու գնդացիրաձիգները նկատեցին
նրանց, կրակն ուղղեցին նրանց կողմը և սկսեցին
քարուքանդ անել նրանց դիրքերը:

Մենք շարունակում ելինք հարձակվել. մեր աջ թևը
ճաբպիկ արագությամբ վազեց ու դիրքեր բռնեց, բայց
հակառակորդի գնդացիների անվրեպ կրակը հնձում եր
մեր ձախ թևը: Նրանք վոչ մի դեպքում չեյին կարող
բաց դաշտում կանգ առնել:

Կարմիր-բանակայիները պառկում ելին, մի քիչ

հարմարվում տեղին, կրկին վեր կենում ու նորից վազում. բայց թշնամին, չնայելով վոր մեր թնդանոթներն ավերում ելին նրանց խրամատները, սկսեց կրակել մեր վաշտի վրա շատ հաջող կերպով. ու մեծ տարածության վրա յերևում եր, թե ինչպես են մարդիկ շարքից դուրս գալիս, պտուկտ պտուկտ անում և ընկնում: Վոմանք ել ընկնելով, շարժվում ելին և վորևեթ թագստոցի տակ սողում: Ըլրիշները թափով գետին ելին գլորվում ու մնում անշարժ:

Կրակը թափվում եր մեզ վրա ավելի հաճախ, բայց ձախ թևի մնացորդները շարունակում ելին հարձակվել.— նրանց նպատակն եր գրավել առջևում մեր գծի վրա ընկած կիրճը՝ ախտեղ թագնվելու համար:

Կարմիր բանակայինների մնացորդները դաշտի միջով գնում ելին ցրված ու տեղ-տեղ ել խմբվում-միանում. ու հենց այդպիսի մի խմբված մասսայի վրա թշնամու գնդացիքը կենտրոնացրել եր կրակը. մերոնք համարյա բոլորը միանգամից ընկան:

Միայն մի վշտալի ճիչ դուրս թռավ մեր կրծքերից.— ապա անեծք, կատաղութուն ու վայրագ մոնչյուն:

— Ախար չե՞ ե, նրանք թագնվել են միայն, — աղաղակեց կարմիր բանակային Աշոտը:

— Այո, այո, — ասաց զինկոմ Բաբլումյանը, հուզված նայելով հեռադիտակով, — բոլորն սպանված չեն:

— Բայց ինչպե՞ս ե, վոր Ստյոպան չի յերևում, — նույնպիսի հուզմունքով, դիտակն աչքերից չհեռացնելով, հարցնում եր նա: Չնայած մշուշին, հեռադիտակով կարելի յեր տեսնել նրանց բոլորին, վոր դաշտում ցրված, կպել ելին գետնին: Բայց հանկարծ ծխի ամպը փաթաթեց նրանց. մեր թնդանոթները նորից

սկսեցին կրակել և դժբախտաբար հենց մեր շղթայի վրա, ուր պառկած էին մեր ձախ թևի կարմիր-բանակայինները:

— Սատանան տանի, ախար նրանք մերոնց վրա չեն կրակում, — հուզված աղաղակում եր Բաբլումյանը, վազելով շղթայի ուղղությամբ: Ամբողջ մարտկոցի առեւելի համազարկը թնդում եր այդ խումբ մարդկանց վրա, ապա ուժմբները պայթում էին նրանց վերևը: Թնդանոթները կուրորեն շարունակ նույն տեղն էին խփում:

— Պետք է զգուշացնել նրանց... պետք է կանգնեցնել, — աղաղակում եր բոլորովին գունատված Բաբլումյանը: Բայց ինչպե՞ս նախազգուշացնենք և ո՞ւմ. — թընդանոթները մեզնից 3 վերստի վրա չեն: Մինչ մենք մտածում էինք, թե ինչ կերպ նախազգուշացնենք մեր թնդանոթաձիգներին, տեսնենք մերոնց շղթան վեր կացավ ու սկսեց յետ փախչել դեպի մեզ, իսկ թնդանոթաձիգները հետևակի հետ վատ կապ ունենալով, ու լենթադրելով, վոր հակառակորդն է հարձակվում, նշանացույցը փոքրացրին ու սկսեցին կրակ բանալ նրանց վրա: Շղթան նորից պառկեց: Մեր թնդանոթների այսպիսի սխալ ուժբաձգությունը կատաղեցրեց ինձ, ու ստիպված էյի սուրհանդակ ուղարկել, հաղորդելու, վոր նրանք մերոնց են կրակում: Սուրհանդակը դեռ լերկու հարյուր քայլ էլ չեր անցել, չերթ թնդանոթներն իրենց կրակը շուռ տվին թշնամու խրամատների և թնդանոթների վրա:

Մենք հուզմունքով էյինք նայում այն կողմը, ուր պառկած եր շղթան:

— Շարժվում են, շարժվում, — ուրախ-ուրախ աղա-
ղակում եյին կարմիր բանակայինները:

Վերջապես, մի կես ժամ հետո, նրանք մեկ մեկ մո-
տեցան մեզ:

— Բա ուր ե գիւնկոմ Ավագյանը, — հարցնում ենք
մոտեցող Մալումյանին:

— Նա ամենաձախ թեւումն է, հիմա կգա, — ասաց նա:

— Վա՛յ, Ստյոպա ջան, — ուրախ բացականչեց Բար-
լումյանը, ու մոռանալով, վոր կովի դաշտումն է գտնը-
վում, ամբողջ հասակով կանգնեց, դուրս չեկավ թա-
գստոցից և վազեց Ավագյանին ընդառաջ:

Յերեկոյան դեմ մեր աջ թերի մոտ յեկավ 2-րդ հեծ-
գունդը, վոր ցերեկվա կռիւներին մեզնից քիչ զոհ չեր
սպել:

Սպիտակ-Դուխանի մոտ յեղած անհաջող գրոհից հե-
տո, յերեկոյան դեմ, կռիվը յերկու կողմից եւ ընդհատ-
վեց և համարյա բոլորովին դադարեց: Միայն յերբեմն
հատ ու կենտ հրացանի պայթյունն եր լսվում թէ մեր,
թէ թշնամու կողմից:

Զի կարելի ասել, վոր մեր վերջին անհաջողություն-
նը մերոնց վրա առանձնապես ճնշող տպավորություն
եր թողել. նրանք ավելի շուտ գրգռված եյին, քան
ճնշված:

Սկսեցի շրջել շղթան և հարց ու փորձ անել ռազ-
մամթերքի մասին: Դեռ չեյի կարողացել յերկրորդ դա-
սակին անցնել, յերբ սարի վրա, թշնամու խրամատ-
ներից մի յերկու մարդ դուրս յեկան և վրացերեն ա-
ղաղակեցին ինչ-վոր:

— Ո՞վ ե հասկանում վրացերեն, — հարցնում եմ
լես գիտնին պառկած կարմիր-բաժնակալներին:

— Նրանք ուզում են բանակցութիւններ վարել, —
ասաց Բարլումյանը:

— Լավ, գնանք, բանակցենք, — ասացի նրան:

Դեռ չերեսուն քալ չեյինք անցել, չերբ մեր յետե-
վում, թմրի վրա ճոճուաց մեր գնդացիքը: Դեպի մեզ
չեկող Թշնամու զինվորները, վոր գալիս եյին բանակ-
ցելու, սպիտակ դրոշակ պարզեցին: Բայց մեր գնդա-
ցիքը հեռու տարածութեան վրա չեր և վոչ մի սպիտակ
դրոշակ չեր նկատում ու շարունակում եր կրակել:
Զինվորները պառկեցին, նրանցից մեկը չոքելով շա-
րունակ շարժում եր սպիտակ դրոշակը:

— Նրանք սպիտակ դրոշակ են ցույց տալիս, յգարգապես անձնատուր են լինում, բայց այս գնդացիքը թույլ չի տալիս, վոր նրանք մոտենան,— աղաղակեց Բաբլումյանը և կանգ առնելով, նշան եր անում մեր գնդացիքաձգին, վոր կրակն ընդհատի, բայց գնդացիքաձիգը վռչինչ չեւր նկատում և շարունակում եր իր գործը:

Հանկարծ, հենց մեր վոտքերի տակ, թշնամու խրամատներից սկսեց նրանց գնդացիքը կրակ բանալ մեր դեմ:

Մենք պառկեցինք և սկսեցինք լետ գնալ, իսկ թըշնամու կրակն անընդհատ ուղեկցում եր մեզ: Մենք սողալով լետ յեկանք մերոնց մոտ:

Այսպես ուրեմն, մեզ վիճակված եր կրկին նստել այստեղ՝ ցրտին, և սպասել առավոտին, վորպեսզի նորից հարձակվենք:

Ցուրտն այնպես եր նեղում, վոր կարմիր-բանակայինները Մանգլիսում ստացած տաք կիսամուշտակները հանում ելին հագներից և փաթաթում վոտքներին, վորպեսզի ցրտահար չլինեն: Ստիպված լեղանք այսպիսի տանջանքներով անցկացնել այդ դիշերը:

Լուսաբացին մեզ փոխարինելու լեկավ 20 ըդ դիվիզիայի հեծգունդը—պահեստից, և մեր վաշտն սկսեց լետ քաշվել դեպի Սպիտակ-Դուխան:

Արդեն ըսվական լույս եր, և թշնամին նկատելով մեր լետ քաշվելը, սկսեց ոմբակոծել լայնաբերան թըշնդանոթներից. մենք, տեղին հարմարվելով, արագ վազեցինք, 4459 բարձունքն անցանք և հասանք պահես-

տի զորամասերին, մեր սպանված լոթ լավ ընկերներին թողնելով Սպիտակ-Դուխանի մոտ:

Յերբ տեղ հասանք, ջոկատի պետը մեր վաշտի առջև նոր խնդիր դրեց.—հրամայեց մի եսկադրոնի հետ միասին դուրս գալ Ախալ-Դեբա և զրավել Ծղնեքը, Թեև ինձ շատ լավ հայտնի չէր վաշտի դրությունը, ու ինքը՝ ընկ. Պետրոշկոմլե ել իրազեկ էր այդ բանին, բայց հենց վոր շուռ յեկա՝ կատարելու նրա հրամանը, նա նորից չեա կանչեց և հայտնեց, վոր հեծեակադրոնն առանձին գնա: Իսկ ինձ կարգադրեց վաշտը տանել Զիրքիսի գյուղը: Շների հաջոցը իմաց տվեց գյուղի բնակիչներին, վոր անծանոթ մարդիկ են մոտենում: Այստեղ-այնտեղ դռները բացվում էին, հետաքրքրվելու, թե ինչն է շների իրարանցման պատճառը:

Վերջապես, մի քանի տեղ ճրագ վառեցին և սկսեցին մեզ ընդունել տները: Կարմիր-բանակայիններին տեղավորելով՝ մենք ել մտանք առաջին պատահած տունը՝ հանգստանալու: Ընկնելով մի թշվառ հյուղի մեջ, մենք չերջանիկ ելինք, վոր բաց չերկնքի տակ ու սառնամանիքում անցկացրած այնքան տանջանքներից հետո, վերջապես տաքացանք:

Այն բոլորից հետո, ինչ վոր մենք ապրել ու զգացել էյինք նախորդ գիշերը, այսպիսի խրճիթում գիշերելը մեզ չերանություն էր թվում: Մի քիչ բան ուտելուց հետո, պառկեցինք քնելու:

Մեռածի նման քնել եմ պինդ ու քնիս միջ լսում եմ, վոր մեկն աղաղակում է.

— Ընկեր հրամանատար, ընկեր հրամանատար!

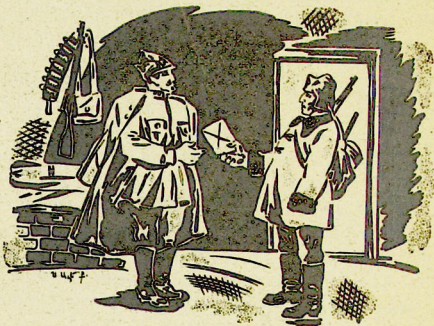
— Հը, ի՞նչ է,—տեղիցս բարձրանալով, հարցնում եմ յես:

— Ձեզ ծրար եմ բերել շտաբի պետից:— Ասաց կիսամուշտակ և տաք կոշիկներ հագած մի բանակային և ծրարը տվեց ինձ: Յերբ զգացի, վոր ծրարը ձեռքումս ե, մտածեցի.

— Կնշանակի կրկին մի տեղ են քշում:

Շտապ բաց արի ծրարը և ոջախի բոցի լուսի տակ կարդացի նրա բովանդակութիւնը:

— Սա ի՞նչ ուրախութիւնն ե. վա, չլինի՞ նրանք հեռացել են, — ուրախացած հարցրի բանակայինին:

— Այո, ընկեր հրամանատար, գիշերը հալվել են, — փալաւտակող աչքերով պատասխանեց կարմիր բանակայինը:

— Ի՞նչ ե, թշնամին նահանջի՞լ ե, — բացականչեց այդ

ժամանակ արթնացած Բաբլումյանը և կարդաց ստա-
ցածս գրութիւնը.

— «Բոլոր տվյալներն ասում են, Վոր թշնամին
Թիֆլիսը հանձնել և և նահանջել»:

«Հրամայում եմ ձեզ, լուսը բացվելուն պես ճանա-
պարհ ընկնել և Տաբալսմելա հասնելով, մնալ անտեղ,
գիշերել և փետրվարի 26-ի առավոտը մտնել Թիֆլիս»:

Վաշտի որապահին հրամայեցի արթնացնել վաշտը:

— Վեր կացե՛ք, վեր կացե՛ք... — Վաշտի հերթապահը
սկսեց շրջել գյուղական տները և զարթեցնել քաղցր
քնած բանակալիներին:

Քսան բոպեյից հետո՝ վաշտը շարք կանգնած, սպա-
սում հը Թիֆլիս շարժվելու հրամանին:

— Առաջնորդեցե՛ք վաշտին, — ասացի Յարալովին, իսկ
ինքս զինկոմսեր Բաբլումյանի և Ստրպալի հետ, դան-
դաղ դուրս յեկանք խճուղին: Շարժվեցինք Սպիտակ-
Դուխանի ուղղութիւնք, ուր մեզ դեռ չերեկ լավ թափ
եր տվել թշնամին:

Այժմ մեզ նեղութիւն տվող չկար ու մենք ուրախ
զրույց անելով առաջ ելինք գնում:

— Տղերք, մի ուրախ բան չերգեցե՛ք, — աղաղակեց
դասակապետ Մալումյանը և ձայնը բարձրացրեց:

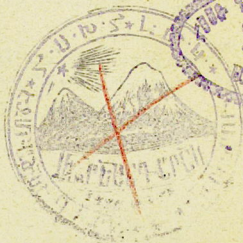
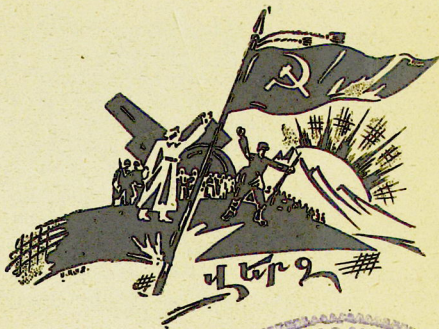
— Համարձակ մարտի կելնենք խորհուրդների
իշխանութեան համար,

ու մի մարգու պես կմեռնենք մենք այդ
այայբաբում:

Այսպես չերգելով մենք ժամը մեկին ցիրեկվա, հա-
սանք Տաբալսմելա, ուր ժողովուրդը մեզ ընդունեց մեծ
ցնծութիւնք:

Տաքախմելալում գիշերելով, փետրվարի 26-ի առա-
վոտը շարժվեցինք Թիֆլիսի ուղղութեամբ ու կեսօրին
մենք արդեն իջնում եյինք Սոլովակի փողոցով, ուր
վոգեկորված քաղաքացիները ընդունում եյին խանդա-
վառ:

Մեր վաշտը ծիցեխանովի վերելքով բարձրացավ Հավ-
լաբար, անցավ Նավթլուղ և տեղավորվեց իրեն հատ-
կացրած զորանոցներում:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0045203

ԳԻՆԸ ԶՕԿՈՂ.

[204.]

A $\frac{I}{8348}$

745

Г.О. ОГАНЕСОВ
КРАСНЫЙ ПОХОД
ГИЗ ССР А 1930 ЭРИВАНЬ